

KUL TÚRA SLOVA

*Vedecko-popularizačný
časopis
pre jazykovoú
kultúru
a terminológiu*

*Orgán
Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra SAV
a Jazykového odboru
Matice slovenskej*

HLAVNÝ REDAKTOR

Matej Považaj

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Sibyla Mislovičová

REDAKČNÁ RADA

Adriana Ferenčíková, Ján Findra,
Juraj Glovňa, Robert Hammel,
Renáta Hlavatá, Nicol Janočková,
Ján Kačala, Anna Marićová,
Sibyla Mislovičová, Jozef Mlaček,
Slavomír Ondrejovič, Mária
Pisárčiková, Matej Považaj,
Mária Šimková, Iveta Vančová,
Pavol Žigo

REDAKCIA

813 64 Bratislava, Panská 26

OLOŠIAK, Martin: Slovtvorba pre- vzatých vlastných mien IV. Tvorenie prídavných mien od zemepisných ná- zvov	321
KAČALA, Ján: O pravopise názvu <i>vláda Slovenskej republiky</i>	337
FINDRA, Ján: Stavba textu a slovosled vety	342
MISLOVIČOVÁ, Sibyla: O spojeniach s prídavnými menami <i>kybernetický,</i> <i>virtuálny, internetový a počítačový</i> ...	348

Z HISTORICKEJ LEXIKY

KRAJČOVIČ, Rudolf: Z lexiky stre- dovekej slovenčiny s výkladmi ná- zvov obcí a miest (30)	353
--	-----

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

ŠIMUNOVÁ, Dagmar: <i>Trhan, šklban,</i> <i>iba z misy...!</i>	362
--	-----

ROZLIČNOSTI

Slovné spojenie (už) je po smrti. M. P o - v a ž a j	365
---	-----

SPRÁVY A POSUDKY

Päťdesiat rokov slovakistiky na Fi- lozofickej fakulte v Novom Sade. J. G l o v ň a	367
Nová učebnica slovenčiny pre ukrajini- ských študentov. J. H l a d k ý	368

SPYTOVALI STE SA

Račňa. I. V a n č o v á	372
-------------------------------	-----

Obsah 45. ročníka	374
Index 45. ročníka. S. Mislovičová	377

KULTÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, vedecko-popularizačný časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV a Jazykového odboru Matice slovenskej. Ročník 45, 2011, č. 6 (28. 12. 2011). Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine. Hlavný redaktor PaedDr. Matej Považaj, CSc. Výkonná redaktorka PhDr. Sibyla Mislovičová. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Radik. Vychádza šesťkrát ročne. Ročné predplatné 5,38 € (162 Sk), jednotlivé čísla 0,90 € (27 Sk). Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma Vydavateľstvo Matice slovenskej, Mudroňova 1, 036 52 Martin, e-mail: periodika@matica.sk, tel. 043/4012839. Evidenčné číslo 3696/09. Podávanie novinových zásielok povolené OZSsRP Banská Bystrica č. 1325/94-PTP z 25. 4. 1994. ISSN 0023-5202

Distributed by Vydavateľstvo Matice slovenskej, Mudroňova 1, 036 52 Martin, Slovakia. Distribution rights are held by KUBON and SAGNER, P.O.B. 34 01 08, D-8000 München, Germany.

© Jazykovedný ústav Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied v Bratislave

© Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine

Vytlačila Tlačiareň BEN&M, Miriam Uličná, Turčianske Teplice 2011

Cena 0,90 € (27 Sk)

Slovotvorba prevzatých vlastných mien IV. Tvorenie prídavných mien od zemepisných názvov

MARTIN OLOŠTIAK

V poslednej časti cyklu o slovotvorbe prevzatých vlastných mien sa budeme venovať tvoreniu prídavných mien od zemepisných názvov – sídelných aj nesídelných. Literatúru ku skúmanej problematike sme uviedli v predchádzajúcej časti.

1. Prehľad typov tvorenia prídavných mien

Prídavné mená (ďalej aj ADJ) od zemepisných názvov sa tvoria pomocou sufixu **-ský**. Makrotyp **Z_{top} + -SKÝ** v závislosti od fonologických, morfonologických a fonotaktických faktorov možno rozdeliť na tri typy (ktoré sa ďalej členia na varianty a podtypy); porov. aj schému na konci štúdie:

(a) **základný typ** s dvojfonémovou derivačnou morférou **-sk-**: *Zvolen* → *zvolen-ský*, *Badín* → *badín-sky*, *Belehrad* – *belehradský* ;

(b) **redukovaný typ** s jednofonémovou derivačnou morférou **-k-** alebo bez derivačnej morfémy (vzniká na základe morfématicko-slovotvorného „zauzlenia“; pozri vysvetlenie v bode 1.2.): *Bystrica* → *bystric-ký*, *Revúca* → *revúc-ky*; *Krasnojarsk* → *krasnojarsk-ý*;

Štúdia je súčasťou riešenia grantovej úlohy *Elektronické spracovanie anglických vlastných mien v slovenčine* (VEGA č. 1/0102/09).

(c) **rozšírený typ** s dvojfonémovou derivačnou morférou rozšírenou o interfix (-j:sk-) alebo infixy (**ian:sk-**, **-an:sk-**):¹ *Montevideo* → *montevide-j:ský*, *Rezé* → *rezé-j:sky*; *Osadné* → *osadn-ian:sky*, *Tatry* → *tatr-an:ský*.

1.1. Základný typ Z_{top} + -SKÝ

V rámci tohto typu rozoznávame dva varianty podľa kvantitatívnej neutralizácie: variant bez neutralizácie (Z_{top} + -ský) a variant s neutralizáciou (Z_{top} + -sky).

1.1.1. Variant Z_{top} + -ský

Do tohto podtypu s dlhým formantom **-ský** sa zaraďujú:

(a) ADJ utvorené od sklonných názvov (patriaciich do všetkých troch gramatických rodov) s tvarotvorným základom zakončeným na krátku slabiku a – sonórne spoluhlásky **j, l, ľ, m, n, r** a šumové neznelé spoluhlásky vo výslovnosti **č, f, p, š**: *Bombaj* → *bombajský*, *Soul* → *soulský*, *Gomel'* → *gomel'ský*, *Fukušima* → *fukušimský*, *Wellington* → *wellingtonský*, *Canberra* → *canberrský*; *Greenwich* → *greenwichský*, *Nukualofa* → *nukualofský*, *Limpopo* → *limpopský*, *Mogadišo* → *mogadišský*;

– znelé šumové spoluhlásky **b, dž, g, h, z, ž**, ktoré sa pri stretnutí s neznelým začiatkom formantu *-ský* vo výslovnosti asimilujú, nastáva teda znelostná neutralizácia **b/p, dž/č, g/k, h/ch, z/s, ž/š**: *Córdoba* → *córdopský* [kórdop-skí], *Cambridge* → *cambridgeský* [kembričskí], *Winnipeg* → *winnipegský* [vinipekskí], *Omaha* → *omahský* [omachskí], *Abruzzo* → *abruzzský* [abruskí/-skí], *Vladikavkaz* → *vladikavkazský* [vladikavkasskí/-skí], *Záporožie* → *záporožský* [záporošskí], *Brescia* [breša] → *brešský*, *Perugia* [perudža] → *perudžský* [peručskí] (v posledných dvoch prípadoch nastáva ortografická zmena na základe výslovnosti);

– šumovú znelú spoluhlásku **g**, pričom v pravopise nastáva alternácia **g/ž** a vo výslovnosti znelostná neutralizácia **ž/š**: *Riga* → *rižský* [rišskí], *Kaluga* → *kalužský* [kaluškí], *Krivoj Rog* → *krivorožský* [krivoroškí];

¹ V Morfematickom slovníku slovenčiny (Sokolová a kol., 1999) sa **j** v typoch **kóre:j-sk-ý** pripája k predchádzajúcej koreňovej morféme; **ian/an** sa pripája k derivačnej morféme: **bosn-ian:sk-y**. V tejto štúdii oba segmenty pokladáme za súčasť slovotvorného formantu. Zachováva sa tak súvzťažnosť medzi tvarotvorným základom motivujúceho propria a slovotvorným základom derivátu; komponent **j** chápeme ako segment, ktorý má motivovať v porovnaní s motivantom navyše, preto ho zaraďujeme k formantu.

– raritne znelú spoluhlásku **h**, pričom v pravopise nastáva alternácia **h/ž** a vo výslovnosti znelostná neutralizácia **ž/š**: *Praha* → *pražský* [prašský];

– šumovú znelú spoluhlásku **d** a šumovú neznelú spoluhlásku **t**, ktoré sa asimilujú podľa protikladu sykavosť/nesykavosť, čo sa prejavuje len na úrovni výslovnosti, pravopis zostáva nezmenený (**d** sa okrem toho asimiluje aj na základe znelosti/neznelosti): *Belehrad* → *belehradský* [belehrackí], *Chalkida* → *chalkidský* [chalkickí], *Sopot* → *sopotský* [sopockí], *Niigata* → *niigatský* [niigackí];

– šumovú neznelú spoluhlásku **ch**, ktorá sa zapája do alternácie **ch/š**: *Eisenach* → *eisenašský*, *Zurich* → *zurišský*;

– sonórnu spoluhlásku **ň** (v písme aj vo výslovnosti), pričom nastáva alternácia **ň/n**: *Poznaň* → *poznanský*, *Gdyňa* → *gdynský*; tomu sa môže prispôbiť aj ortografia derivátov: *Phnom Penh* [nom peň] → *phnompenský* [nompenský], *Bologna* [boloňa] → *bolonský* [bolonský], *Dordogne* [dordoň] → *dordonský* [dordonský];

– spoluhláskové skupiny **lk**, **ng**, **nk**, **rg**, **rk**, **tk**, **vk** s koncovými spoluhláskami **-k**, **-g** (v písanej podobe **c**, **k**, **ck**, **g**, **gh**); dochádza k zánikovým alternáciám **g/0**, **k/0**: *Wittenberg* → *wittenberský*, *Edinburgh* [edinburg] → *edinburský*, *Norfolk* → *norfolský*, *Helsinki* → *helsinský*, *Acapulco* [acapulko] → *acapulský*, *Salamanca* [salamanka] → *salamanský*, *Dunkerque* [dankerker] → *dunkerský* (nevyslovované **-ue** vypadáva);

– ďalšie spoluhláskové skupiny s druhou šumovou spoluhláskou (**cht**, **jf**, **lt**, **mb**, **nd**, **nt**, **rč**, **rh**, **rp**, **rt**, **st**): *Maastricht* → *maastrichtský* [mástrichckí], *Haifa* → *haifský*, *Jalta* → *jaltský* [jalsckí], *Kolombo* → *kolombský* [kolompský], *Luanda* → *luandský* [luanckí], *Atlanta* → *atlantský* [atlanckí], *Kerč* → *kerčský*, *Aligarh* → *aligarhský* [aligarhckí], *Antverpy* → *antverpský*, *Brest* → *brestský* [bresckí];

– spoluhláskovú skupinu **nc**, pričom sa rozlišujú dva prípady: a) ak sa koncové [**c**] píše grafémou **z**, písaná podoba **nz** zostáva v deriváte nezmenená, pričom koncové [**c**] zo základu sa nevyslovuje: *Bregenz* → *bregenzský* [bregenský], *Koblentz* → *koblentzský* [koblenský], *Mainz* → *mainzský* [mainckí]; b) ak nie je nesúlad medzi výslovnosťou a pravopisom **c**, v deriváte sa nepíše: *Konstanca* → *konstanský*;

– spoluhláskové skupiny s dvomi sonórnymi spoluhláskami (**jn**, **lm**, **lv**, **rm**, **rn**): *Brisbane* → *brisbanský* [brizbejnský], *Štokholm* → *štokholmský*

[štokholmskí], *Huelva* → *huelvský* [huelfskí], *Palermo* → *palermský* [palermskí], *Melbourne* → *melbournský* [melbernskí];

– raritne spoluhlásku **k**: *Mekka* → *mekkský*;

– samohlásku **i**, ktorá sa pri derivácii vynecháva: *Kalifornia* → *kali-fornský*, *Catania* → *catanský*, *Florenca* → *florentský*, *Filadelfia* → *filadelfský* (v tomto type sa však častejšie zachováva koncové **i** a nastáva interfixácia sufixu: **jský**; porov. 1.3.1);

(b) ADJ utvorené od nesklonných toponým zakončených na krátku slabiku a

– samohlásky **-a**, **-u**, ktoré pri derivácii môžu, ale nemusia vypadávať: *Naha* → *nahaský*, *Vantaa* → *vantaaský*, *Honolulu* → *honolulský*, *Baku* → *bakuský*, *Kwangdžu* → *kwangdžuský*, *Kjúšu* → *kjúšuský*, *Korfu* → *korfuský*/*korfský*;

– samohlásky **-e**, **-é**, **-i**, ktoré pri derivácii vypadávajú: *Gaborone* → *gaboronský*, *Opole* → *opolský*, *Kigali* → *kigalský*, *Nairobi* → *nairobský*, *Moroni* → *moronský*, *Batumi* → *batumský*, *Lubumbashi* → *lubumbashský*, *Londonderry* → *londonderrský* (ak koncové predné samohlásky nevypadávajú, pridáva sa rozšírený sufix s interfixom *j*; porov. 1.3.1);

– samohlásku **i** (v písme **ey**), pričom pred sufixom sa vyslovuje spoluhláska **j**, ktorá má oporu v graféme **y**: *Sydney* [sidni] → *sydneyeský* [sidnij-skí], *Kimberley* [kimberli] → *kimberleyský* [kimberlijskí], *Wembley* [vem-bli] → *wembleyský* [vemblijskí], *New Jersey* [ňu džerzi] → *newjerseyský* [ňudžerzijskí]; ide o toponymá stredného rodu pochádzajúce najmä z angličtiny;

– postsonantické **u** (v hláskových skupinách **au**, **iu**, **ou**): *Dachau* → *dachauský*, *Passau* → *passauský*, *Sibiu* → *sibiuský*², *Čeng-čou* → *čengčouský*.

(c) ADJ tvorené od toponým zakončených na samohlásku **-o** (neutrá),

– ktorá je alebo bola súčasťou nesklonných toponým: *Oslo* (pôvodne nesklonný názov) → *osloský*, *Idaho* (neskl.) → *idahoský*;

– pred ktorou sa nachádza spoluhlásková skupina: *Monte Carlo* → *montecarloský*, *Cuzco* → *cuzcoský*.

² V knihe Zemepisné názvy, obyvateľské mená (Ripka, 2008, s. 104; ďalej ZN) sa uvádza derivát *sibijský*.

1.1.2. Variant $Z_{top} + -sky$

Podľa podtypu s krátkym formantom **-sky** sa tvoria ADJ od názvov s tvarotvorným základom zakončeným na dlhú slabiku (charakteristika je rovnaká ako v časti 1.1.1, preto na tomto mieste ponúkame len príklady ďalšieho komentára): *Gudžránvála* → *gudžránválsky*, *Rím* → *rímsky*, *Brémy* → *brémsky*, *Teherán* → *teheránsky*, *Kaposvár* [kapošvár] → *kaposvársky* [kapošvárski], *Adžmér* → *adžmérsky*; *Rijád* → *rijádsky* [rijácki], *Bejrút* → *bejrútsky* [bejrúcki], *Benátky* → *benátsky* [benácki]; *Saná* → *sanásky*, *Šardža* → *šardžásky*, *Kjóto* → *kjótsky* [kjócki]; *Bordeaux* [bordó] → *bordeauxsky* [bordóski].

1.2. Redukovaný typ

V niektorých prípadoch koncové hlásky slovtvorného základu a začiatkové hlásky formantu sú totožné alebo podobné. Vzniknuté spoluhláskové skupiny sa preto zjednodušujú a asimilujú na základe fonologických, morfonologických a fonotaktických pravidiel slovenčiny. Medzi základom a formantom možno vymedziť „prienikovú množinu“ hlások, ktoré do seba „vrstajú“ a de facto patria aj do základu, aj do formantu. Ide o tzv. morfematické uzly (Furdík, 2004, s. 40; Sokolová a kol., 1999, s. 28 – 29), pri ktorých medzi základom a formantom nemožno určiť jednoznačnú hranicu, napríklad:

Tripoli[s + -s]ký = *tripoli-s-ký*, nie **tripolis-ský*,

Nadlak[k + -s]ký = *nadla-c-ký*, nie **nadlak-ský*,

Gdan[sk + -s]ký = *gdan-sk-ý*, nie **gdansk-ský*.

Z praktických dôvodov sa hranica uvádza, a to v prospech základu (resp. koreňovej morfémy) ako nositeľa lexikálneho (onymického) významu. Formant ako „submisívny“ člen slovtvornej štruktúry sa „ochudobňuje“, čím vznikajú formantové varianty, ktoré zaraďujeme do redukovaného typu (**-ký/-ky**, **-ý/-y**). Podľa toho, koľko hlások zo základného typu derivačnej morfémy **-sk-** sa redukuje, rozoznávame

(a) **sufixálny podtyp** – v redukovanej podobe ostáva jeden segment derivačnej morfémy (**-k-**), preto ešte možno hovoriť o sufixe: *Lagos* → *lagos-ký*, *Lanús* → *lanús-ky*, *Rijeka* → *rijec-ký*, *Dháka* → *dhác-ky*;

(b) **transflexný typ** – z derivačnej morfémy sa „vytrácajú“ oba konsonanty, nemožno hovoriť o sufixácii, ale o transflexnom slovtvornom po-

stupe, pri ktorom úlohu slovotvorného formantu plní súbor gramatických morfém príslušného deklinačného typu (Furdík, 2004, s. 68 – 69); v našom prípade ide o adjektívny typ *pekný* s variantom *krásny*: *Nebraska* → *nebrask-ý*, *Chorvátsko* → *chorvátsk-y*.

1.2.1. Sufixálny podtyp

(I) variant $Z_{top} + -ký$

Do tohto podtypu patria ADJ utvorené od zemepisných názvov s poslednou krátkou slabikou tvarotvorného základu zakončenou na

(a) spoluhlásku **s**: *Burgas* → *burgas-ký*, *Cottbus* → *cottbus-ký*, *Le Mans* → *lemans-ký*, *Odesa* → *odes-ký*, *Owosso* → *owosso-ký*, *Texas* → *texas-ký*; zaraďujeme sem aj názvy zakončené na **-se** (vo výslovnosti **s**), pri ktorých sa koncové **e** vynecháva: *Limehouse* [lajmhaus] → *limehous-ký*, *Melrose* [melrous] → *melros-ký*, *Montrose* [montrous] → *montros-ký*, *Ouse* [ús] → *ous-ký*, *Penrose* [penrous] → *penros-ký*, *Toulouse* [tulús] → *toulous-ký*;

(b) jednoduchú (= ktorá nie je členom spoluhláskovej skupiny) spoluhlásku **k** (v písanej podobe **c**, **ck**, **k**), ktorá sa zapája do alternačnej zmeny **k/c**: *Bamako* → *bamac-ký*, *Narvik* → *narvic-ký*, *Osaka* → *osac-ký*, *Tobruk* → *tobruc-ký*; *Quebec* [kebek] → *quebec-ký* [kebeckí], *Tampico* [tampiko] → *tampic-ký*; *Innsbruck* [inzbruk] → *innsbruc-ký* [inzbruckí], *Rostock* [rostok] → *rostoc-ký* [rostockí], *Limerick* [limerik] → *limeric-ký* [limerickí], *Little Rock* [litl rok] → *littleroc-ký* [litlrockí] – výslovnosť s koncovým [-ckí] je len náhodou totožná s pôvodnou ortografickou podobou **ck**;

(c) jednoduchú spoluhlásku **c** (v písanej podobe **c**, **tts**, **ds** a i.), ktorá sa zapája do asimilačného procesu na základe neutralizácie fonologického protikladu okluzívnosť – neokluzívnosť; ide o postupnosť **c + s(ký)** → [t + s + s] → [t + s] → **c + ký** (Sabol, 1989, s. 163 – 164): *Katowice* → *katowic-ký*, *Linec* → *linec-ký*, *Podgorica* → *podgoric-ký*, *Massachusetts* [mesečúsec] → *massachusetts-ký* [mesečúseckí];

(d) samohlásky **e**, **i**, ktoré v derivačnom procese vypadávajú a pred ktorými sa nachádza spoluhláska spĺňajúca podmienky podľa predchádzajúcich bodov (ide o tvorenie od nesklonných názvov): *Odense* → *odens-ký*, *Tbilisi* → *tbilis-ký*, *Nagasaki* → *nagasac-ký*, *Kentucky* [kentaki] → *kentuc-ký* [kentackí].

(II) variant $Z_{top} + -ky$

Do tohto podtypu patria ADJ utvorené od zemepisných názvov s poslednou dlhou slabikou tvarotvorného základu zakončenou na **s**, **k**, **c** (podobne

ako v I. variante): (a) *Lanús* → *lanús-ky*; (b) *Kirkúk* → *kirkúc-ky*, *Reykjavík* → *reykjavíc-ky*; (c) *Leeds* [líc] → *leeds-ky* [lícki].

1.2.2. Transflexný podtyp

Do tohto podtypu patria deriváty s motivujúcim zemepisným názvom zakončeným na konsonantickú sekvenciu **-sk**. Slovtvorný formant tvorí súbor gramatických morfém deklinačného typu *pekný* (variant $Z_{top} + -ý$) alebo deklinačného typu *krásny* ($Z_{top} + -y$), a to podľa nekvantitatívnosti/kvantitatívnosti koncovkej slabiky slovtvorného základu. Takto sa tvoria deriváty najmä od exonymických názvov štátov či území so sufixom **-sko**, slovaných názvov na **-sk** (ojedinele **-ck**) a niektorých ďalších názvov.

Za prechodné prípady medzi redukovaným sufixálnym a transflexným tvorením možno považovať deriváty typu *San Francisco* [sen frensisko] → *sanfranciský* [senfrensiskí], *Athabasca* [etebeska] → *athabaský* [etebeskí], *Tabasco* [tabasko] → *tabaský* [tabaskí]. Vzhľadom na odlišnosť ortografickej a zvukovej podoby (**sc** : [**sk**]) sa však prikláňame k sufixálnemu chápaniu, a to na základe analógie s tvorením od názvov s tvarotvorným základom zakončeným na sekvenciu konsonant + konsonant **k/g**, pri ktorom nastáva trunkácia (odseknutie) koncového konsonantu (*Helsinki* → *helsin-ský*, *Šumperk* → *šumper-ský*, porov. 1.1.1). Sufixálne hodnotíme aj deriváty *sanfrancis-ký*, *athabas-ký*, *tabas-ký*. Pravda, s tým rozdielom, že keďže základ je po trunkácii zakončený na **s**, formant je o túto hlásku redukovaný.

(I) variant $Z_{top} + -ý$: *Portugalsko* → *portugalsk-ý*, *Mongolsko* → *mongolsk-ý*, *Tunisko* → *tunisk-ý*, *Minsk* → *minsk-ý*, *Severodvinsk* → *severodvinsk-ý*, *Smolensk* → *smolensk-ý*, *Doneck* → *doneck-ý*, *Nebraska* → *nebrask-ý*.

(II) variant $Z_{top} + -y$: *Albánsko* → *albánsk-y*, *Alžírsko* → *alžírsk-y*,³ *Bengálsko* → *bengálsk-y*, *Korutánsko* → *korutánsk-y*.

1.3. Rozšírený typ

1.3.1. Podtyp s interfixom **j**: $Z_{top} + -JSKÝ/-JSKY$

Takto sa tvoria ADJ od toponým zakončených na

– samohlásky **i, í** (v písanej podobe **ee, i, í, y**), pred ktorými sa nachádzajú spoluhláskové skupiny;

³ Samozrejme, ak je motivantom názov *Alžír*, ide o tvorenie podľa základného typu 1.1.2 (*Alžír* → *alžír-sky*).

- samohlásky **e, é, i, í** (v písanej podobe **é, ee, ey i, í, y**);
- samohlásky **a, o, u** stojace na konci tvarotvorného základu sklonných toponým.

Takýto postup navrhujeme uplatniť pri tvorení od všetkých názvov, pri ktorých sa koncový vokál v derivácii ponecháva.⁴ K diskusii o otázke ponechania/vynechania týchto vokálov porov. v predchádzajúcom dieli (časť 3.3). Existencia dvoch variantov v rámci tohto podtypu, podobne ako v predchádzajúcej časti III (kapitola 3), závisí od kvantity poslednej slabiky základu.

(I) Variant Z_{top} + -jský: *Alexandria* → *alexandrijský*, *Sofia* → *sofijský*, *Tokio* → *tokijský*, *Antalya* → *antalyjský*, *Coventry* → *coventryjský*, *Derby* → *derbyjský*, *Bari* → *barijský*, *Lahti* → *lahtijský*, *Male* → *malejský*, *Nancy* → *nancyjský*, *Jefferson City* → *jeffersoncityjský*, *Milwaukee* → *milwaukeejský*, *Tennessee* → *tennesseejský*, *Lilongwe* → *lilongwejský*, *Montevideo* → *montevidejský*, *Oradea* → *oradejský*, *Chelsea* [čelzi] → *chelsejský* [čelzijský], *Bilbao* → *bilbajský*, *Macao* → *macajský*, *Mindanao* → *mindanajský*, *Managua* → *managujský*; ide o tvorenie od sklonných aj nesklonných feminín a neutier.

(II) Variant Z_{top} + -jsky: *Rávalpindí* → *rávalpindíjsky*, *Abú Zabí* → *abúzabíjsky*, *Naí Dillí* → *naídillíjsky*, *Lomé* → *loméjsky*, *Segré* → *segréjsky*, *Yaoundé* → *yaoundéjsky*, *Lambaréné* → *lambarénéjsky*.

1.3.2. Podtyp s infixmi *ian, an*: Z_{top} + -IANSKY/-ANSKÝ

Tieto podtypy sú takisto podmienené fonologicky. Infixy sa využívajú v prípadoch:

- ak je tvarotvorný základ zakončený na spoluhláskové skupiny šumový konsonant + sonórny konsonant (**bl, dn, jz, gr, kr, nz, pj, rn, sr, šl, tn, vl', zn**), prípadne šumový konsonant + šumový konsonant **št'**, inkompatibilné so **sk**, pričom nenastáva trunkácia;

- ak je tvarotvorný základ zakončený na skupinu konsonantov s koncovým **s** (**ls, rs**), pričom nenastáva prekrývanie základu a formantu.

Varianty **-ian/-an**: sa uplatňujú podľa kvality posledného konsonantu: po mäkkých konsonantoch → **-ian** (môže dôjsť k palatalizačnej alternácii **n/ň**), po tvrdých konsonantoch, po obojakých konsonantoch (okrem **r**) a po **j** → **-an**. Nie celkom jednoznačné je uplatňovanie variantov po spoluhláske

⁴ Porov. napr. riešenia v ZN: *santafeský, lilongweský, dušanbeský*, v PSP: *lomésky, dušanbeský*.

r (*Akkra* → *akkriansky*, *Basra* → *basriansky*, ale *Matra* → *matranský*, *Tatry* → *tatranský*). Celkovo sa takto tvorí málo derivátov.

(I) **Variant Z_{top} + -ian:sky**: *Budapešť* → *budapeštiansky*, *Akkra* → *akkriansky*, *Basra* → *basriansky*, *Fresno* → *fresniansky*, *Grenoble* → *grenobliansky*, *Bosna* → *Bosniansky*, *Visla* → *visliansky*, *Porto Alegre* → *portoailegriansky*.

(II) **Variant Z_{top} + -an:ský**: *Bursa* → *bursanský*, *Skopje* → *skopjanský*, *Mesa* [meja] → *mesanský* [mejanskí], *Nyanza* [njenja] → *nyanzanský* [njenzanskí], *Tulsa* [tulza] → *tulsanský* [tulzanskí].

2. Problémové prípady

V predchádzajúcej štúdií o tvorení obyvateľských mien (Ološtiak, 2011 b) sme sa venovali aj piatim problémovým okruhom.⁵ Poznatky, ktoré sme pri nich uviedli, možno vzťahnuť aj na tvorenie ADJ. Z tohto dôvodu uvedené konštatovania, odporúčania a závery na tomto mieste nebudeme opakovat'. V nasledujúcej časti si všimneme len dva problémy, ktoré sú pre tvorenie ADJ špecifické – fungovanie kvantity a tvorenie od toponým s nemým -e, -es.

2.1. Kvantita v sufixoch -ský/-sky

Tvorenie adjektív od prevzatých toponým je na uplatňovanie kvantity osobitne citlivé. Touto otázkou sa zaoberali viacerí autori, pričom ich názory varirujú od návrhu dôsledne uplatňovať písanie podľa výslovnosti predchádzajúcej slabiky -ský/-sky (Palkovič, 1975) až po jednotné písanie -ský podľa pravopisu (Sekvent, 2002, 2005).

K. Sekvent preferuje ideálny stav (jednoznačné kodifikovanie sufixu -ský na úkor variantu -sky), no jazyková prax, úzus takto nefunguje a je otázne, či kodifikácia (v záujme paušálneho zjednodušenia) má úzus ignorovať. Nevidíme dôvod, prečo by mala byť jednostranne uprednostnená práve ortografická podoba. Spisovná slovenčina sa rovnocenne používa v písanej, aj v hovorenej podobe, v opticko-vizuálnych i v akusticko-auditívnych ko-

⁵ Tvorenie od toponým zakončených na nejednoznačné spoluhlásky (3.1); tvorenie od toponým zakončených na nemé -e (3.2); tvorenie od toponým zakončených na samohlásky (3.3); tvorenie od toponým s nesúlalom medzi výslovnostnou a pravopisnou podobou (3.4); tvorenie od viacsovných toponým (3.5).

munikačných kanáloch. Dôležitosť hovorených komunikátov pritom stále narastá, preto sa nazdávame, že kodifikačné diela, slovníky, ako aj vedecké či odborné články adresované verejnosti by mali túto skutočnosť brať seriózne do úvahy. Z tohto dôvodu navrhujeme typológiu, ktorej ambíciou je rešpektovať špecifiku prevzatých vlastných mien vo vzťahu k písanej a výslovnostnej realizácii (porov. aj Ološtiak – Bilá – Timková, 2006, s. 62 – 63).

2.1.1. Tvorenie bez variantov

Typ *Hollywood* → *hollywoodsky*

Rytmický zákon sa uplatňuje v písanej aj výslovnostnej forme: prípona **-ský** sa skracaje na **-sky**. Schematicky {**-X** + **ský**} → {**-X**-**sky**}.⁶ Ide najmä o prípady tvorenia od známych a frekventovaných názvov, ale aj od analogicky utvorených menej známych jednotiek. Dĺžka poslednej slabiky je naznačená zdvojenými samohláskovými písmenami (porov. aj Dvonč, 1974): *Hollywood* [holivúd] → *hollywoodsky* [holivúcki];⁷ *Strood* [strúd] → *stroodsky* [strúcki], *Sedgemoor* [sedžmúr] → *sedgemoorsky* [sedžmúrski], *Doone* [dún] → *doonsky* [dúnski]; *Aberdeen* [ebrdín] → *aberdeensky* [ebrdínski], *Tweed* [tvíd] → *tweedsky* [tvícki], *Breed* [bríd] → *breedsky* [brícki], *Leeds* [líc] → *leedsky* [lícki], *Haag* [hág] → *haagsky* [háski].

V derivátoch typu *haagsky*⁸ sa živo pociťuje kvantita poslednej slabiky slovotvorného základu, preto sa dominantne používa podoba so sufixom **-sky**. Nazdávame sa (na rozdiel od K. Sekventa), že kodifikovanie krátkych variantov na základe dlhej výslovnosti poslednej slabiky základu je adekvátne práve v prípadoch známych a frekventovaných jednotiek (*liverpoolsky*, *hollywoodsky*, *haagsky*).

2.1.2. Tvorenie s variantmi

(1) Typ *Sheffield* → *sheffieldský/sheffieldsky*

Dvojtvarovosť **-ský/-sky** sa symetricky realizuje vo výslovnosti aj v prapovise; ide predovšetkým o názvy zakončené na **-field** [-fild], ale aj niektoré ďalšie:

⁶ X = krátka koncová slabika, X̄ = dlhá koncová slabika.

⁷ Analogicky sa tvoria všetky adjektíva od názvov zakončených na **-wood**, napr. *Cockwood* [kokvúd] → *cockwoodsky* [kokvúcki], *Eastwood* [istvúd] → *eastwoodsky* [istvúcki], *Inglewood* [inglvúd] → *inglewoodsky* [inglvúcki], *Lakewood* [lejkvúd] → *lakewoodsky* [lejkvúcki].

⁸ Frekvenčné údaje z databázy Slovenského národného korpusu (SNK), verzia prim-5.0-public-all: *haagsky* (*haagsky* 356, *haagský* 18), *liverpoolsky* (*liverpoolsky* 109, *liverpoolský* 26), *hollywoodsky* (*hollywoodsky* 908, *hollywoodský* 46).

(a) Prvý variant vzniká tak, že pod vplyvom dlhej prípony *-ský* sa posledná slabika základu skrakuje. Schematicky: {-**X** + ský} → {-**X**-ský}: *Sheffield* [šefild] → *sheffieldský* [šefilckí], *Colorado* [kolorédo/kolorádo] → *coloradský* [koloreckí/kolorackí], *Chicago* [šikágo] → *chicagský* [šikákskí].

(b) Druhý variant vzniká tak, že pod vplyvom poslednej dlhej slabiky základu sa skrakuje prípona. Schematicky: {-**X** + ský} → {-**X**-ský}: *Sheffield* [šefild] → *sheffieldsky* [šefilckí], *Colorado* [kolorédo] → *coloradsky* [kolorecki/koloracki], *Chicago* [šikágo] → *chicagsky* [šikákskí].

V slovníku (Ološtiak – Bilá – Timková, 2006) uvedenú variantnosť zvažujeme takto: *Springfield* [sprinkfild] → *springfieldský* [sprinkfilckí]/*springfieldsky* [sprinkfilckí], *Hatfield* [hetfild] → *hatfieldský* [hetfilckí]/*hatfieldsky* [hetfilckí], *Wakefield* [vejkfild] → *wakefieldský* [vejkfilckí]/*wakefieldsky* [vejkfilckí]; *Colorado* [kolorédo/kolorádo] → *coloradský* [kolorecki/kolorackí]/*coloradsky* [kolorecki/koloracki], *Chicago* [šikágo] → *chicagský* [šikákskí]/*chicagsky* [šikákskí].

Typ *Chard* [čárd] → *chardský* [čarckí]/[čárcki]

S ohľadom na výslovnosť a pravopis sa dvojtvarovosť *-ský/-sky* realizuje asymetricky. V pravopise sa nevyskytujú podoby s krátkym variantom *-sky*, pretože takéto tvary pôsobia neprirodzene – nepodobajú sa na prídavné mená, ale skôr na príslovky. Neprirodzenosť foriem so sufixom *-sky* podporuje aj fakt, že často ide o málo známe názvy. Preto sa žiada, aby sa v písanej podobe používala základná a najlepšie identifikovateľná prípona *-ský*. Variant s krátkym *-sky/-ky* sa vyskytuje len v hovorenej podobe: *Chard* [čárd] → *chardský* [čarckí]/0 [čárcki].

	dlhý variant formantu	krátky variant formantu
výslovnosť	[čárd] → [čarckí]	[čárd] → [čárcki]
pravopis	<i>Chard</i> → <i>chardský</i>	0

Návrh na znázorňovanie tohto typu v slovníkových dielach:

Delaware [delevér] → *delawarský* [deleverskí]/[delevérski],

Eastcheap [ístčíp] → *eastcheapský* [ístčipskí]/[ístčipski],

Hurstonceux [hérstmonsjú] → *hurstonceuxský* [hérstmonsjuski]/[hérstmonsjúski],

Los Angeles [los endželis] → *losangeleský* [losendželiskí] / [losendželiskí],

Fishguard [fižgárd] → *fishguardský* [fižgarckí]/[fižgárcki],
Chard [čárd] → *chardský* [čarckí]/[čárcki],
Liskeard [liskárd] → *liskeardský* [liskarckí]/[liskárcki],
Baton Rouge [betn rúz] → *batonrougeský* [betnrušskí]/[betnrúšski],
Bordeaux [bordó] → *bordeauxský* [bordóski]/[bordoskí].

2.2. Tvorenie od toponým s nemým *-e, -es*

Odrážame sa od východiskovej charakteristiky platnej pre odvodzovanie od osobných mien (Ološtiak, 2011 a, kap. 1.6), ako aj pre odvodzovanie obyvateľských mien od toponým (Ološtiak, 2011 b, kap. 3.2). Základná klasifikácia je rovnaká pre všetky tri skupiny:

(1) Nemé *-e, -es* sa môže, ale nemusí zachovávať. V rámci tohto typu možno vyčleniť niekoľko podtypov:

(a) Pomerne bezproblémovú situáciu registrujeme v skupine názvov zakončených na jednu spoluhlásku (okrem *s*), kde sa prejavuje všeobecná tendencia, že od známejších toponým sa ADJ tvoria zväčša vynechaním grafického elementu *e*: *Lausanne* [lozan] → *lausannský*, *Marseille* → *marseillský*, *Nashville* → *nashvillský*.

(b) V skupine názvov zakončených na *-se* [s] by sa pri zachovaní koncového *e* musela písať plná podoba sufixu *-ský* (*Limehouse* → *limehouseský*). Je to redundantné, pretože ide o odvodzovanie od názvov, ktoré sú vo výslovnosti zakončené na spoluhlásku [s] (obdobne ako pri názvoch so symetrickým zakončením *s* [s]: *Annapolis* → *annapolis-ký*), preto navrhujeme analogické riešenie – zaradenie do skupiny redukovaných sufixálnych derivátov utvorených pomocou sufixálneho typu **Z_{top} + -ký/-ky**: *Limehouse* [lajmhau] → *limehou-ský*, *Melrose* [melrous] → *melros-ký*, *Montrose* [montrous] → *montros-ký*, *Penrose* [penrous] → *penros-ký*, *Ouse* [ús] → *ous-ky*.

(c) V skupine toponým s koncovou slabičnou sonórou [-l], [-r] navrhujeme nemé *e, es* ponechať, aby nevznikla nezvyčajná ortografická skupina (**-stlisk-, -ttlisk-, -vrsk-** a i.): *Newcastle* [ňukás(t)] → *newcastleský* [ňukás(t)lskí], *Seattle* [sijetl] → *seattleský* [sijetlskí], *Le Havre* [leávr] → *lehavreský* [leávrskí], *Sabres* [sabr] → *sabreský* [sabrskí], *Ypres* [ipr] → *ypreský* [iprskí].⁹

⁹ K. Sekvent (2002, s. 66) navrhuje koncové *-es* vynechávať: *Chartres* [šartř] → *chartský* [šartřskí], *Le Havre* [leávr] → *lehavřský* [leávřskí], pričom odkazuje na situáciu pri skloňovaní

Zachovanie **-es** možno podporiť aj analógiou s prípadmi, keď sa nevyslovovaná hláska v základnom tvare pod vplyvom ortografie v ďalších pádoch vyslovuje a, pravdaže, aj sa píše (*Rimbaud* [rembó] – gen. *Rimbauda* [rembóda]). V tomto kontexte možno **-s-** v adjektívnych derivátoch hodnotiť ako súčasť základu nielen v pravopisnej, ale aj vo výslovnostnej podobe: *Sabres* [sabr] → *sabres-ký* [sabrskí], *Ypres* [ipr] → *ypres-ký* [iprskí].

(d) Podobná situácia je v skupine toponým zakončených v písanej podobe na nemé **-es** a vo výslovnosti na jednu spoluhlásku (*Rennes* [ren]) alebo na neslabičnú spoluhláskovú skupinu (*Nantes* [nánt]). K. Sekvent pri týchto menách navrhuje odsekávanie koncového **-es** (2002, s. 66), s čím korešponduje aj jeho lexikografické spracovanie: *Nantes* [nánt] → *nantský* [nanckí], *Rennes* [ren] → *rennský* [renskí], *Versailles* [versáj] → *versaillský* [versajskí].¹⁰ V ZN (2008) sa tento typ spracúva v jednom prípade variantne a trikrát pomocou typu s príponou **-ký**, ktorá sa pridáva k celej pravopisnej podobe (aj s koncovým **-es**): *Nantes* → *nantský/nanteský*, *Nîmes* [nim] → *nîmeský*, *Rennes* [ren] → *renneský*, *Versailles* [versaj] → *versaillský*. V SNK je situácia takáto: lemma *versaillský* (146) – lemma *versaillský* (238); *renneský* (1) – *rennský* (0); *nanteský* (8) – *nantský* (41; z toho *Nantský edikt* 32). Useknutie **-es** značí priradenie derivátu do skupiny 1.1 (štruktúra $Z_{top} + \text{-ský}$: *renn-ský*); ponechanie **-es** značí priradenie derivátu do skupiny 1.2.1 (štruktúra $Z_{top} + \text{-ký}$: *rennes-ký*), pričom vo výslovnosti možno príslušnosť konsonantu **s** do základu [rens-kí] zargumentovať podobne ako v bode (c). Navrhujeme používanie dvojtvarov typu *versaillský/versaillský*.

(e) V skupine názvov zakončených na **-gne** [ň] sa pri derivácii pod vplyvom alternačnej zmeny **ň/n** upravuje aj pravopis (porov. typ *Bologna* v časti 1.1.1) a koncové **e** sa nepíše: *Compiègne* [kompijeň] → *compiènský* [kompijenský], *Dordogne* [dordoň] → *dordonský*, *Sologne* [soloň] → *solonský*.

osobných mien: *Descartes* – gen. *Descarta*. Odvolávať sa na skloňovanie antroponým nie je úplne adekvátne, keďže v tomto prípade pri ohýbaní nevzniká komplikovaná spoluhlásková skupina (k tvarotvornému základu zakončenému na skupinu dvoch spoluhlások sa pridáva formant začínajúci sa na samohlásku). Lexikografické spracovanie tohto typu odvodzovania u K. Sekventa nie je úplné: výslovnosť sa neuvádza v tomto prípade: *Arles* [ar] → *arlský*; adjektíva sa vôbec neuvádzajú napríklad pri týchto toponymách: *Castres* [kastr], *Sabres* [sabr], *Sèvres* [sévr], *Ypres* [ipr].

¹⁰ Pri mnohých toponymách sa však adjektívne deriváty neuvádzajú, napr. *Ardennes* [arden], *Cordes* [kord], *Fougères* [fužér], *Charolles* [šarol], *Nîmes* [nim], *Roannes* [roan], *Tarbes* [tarb], *Valenciennes* [valansijen], *Vaucelles* [vosel].

(f) Graféma **e** odpadáva aj pri tvorení od názvov zakončených na **ie** (vo výslovnosti [i]) (ADJ sa tvoria pomocou rozšírenej prípony **jský**): *Currie* [kari] → *currijský* [karijskí], *Mackenzie* [mekenzi] → *mackenzijský* [mekenzijskí], *Gowrie* [gauri] → *gowrijský* [gaurijskí], *Tallahatchie* [teleheči] → *tallahatchijský* [telehečijskí].

(2) V druhej skupine sa **-e**, **-es** zachováva ako indikátor výslovnosti predchádzajúcej spoluhlásky alebo samohláskovej skupiny. Ide o názvy zakončené na: **-dge** [dž]: *Cambridge* [kembridž] → *cambridgeský* [kemabričskí], *Norridge* [noridž] → *norridgeský* [noričskí]; **-ge** [dž/ž]: *George* [džordž] → *georgeský* [džorčskí], *Swanage* [svonidž] → *swanageský* [svoničskí]; *Baton Rouge* [betn rúž] → *batonrougeský* [betnruškí]; **-ce** [s]: *Defiance* [difajens] → *defianceský* [difajenskí], *Independence* [indipendens] → *independenceský* [indipendenskí], *Nice* [nis] → *niceský* [niskí], *Durance* [düráns] → *duranceský* [düranskí];¹¹ **-oe** [ou]: *Monroe* [monrou] → *monroeský* [monrouskí], *Staxigoe* [steksigjou] → *staxigoeský* [steksigjouskí], *Wivenhoe* [vivenhou] → *wivenhoeský* [vivenhouskí]; **-ue** [ju]: *Fortescue* [fortiskju] → *fortescueský* [fortiskjuskí], *Venue* [venju] → *venueský* [venjuskí].

Pri zakončení na **-ue** je situácia odlišná v prípadoch, ak ide o sekvenciu **-que** [k], **-gue** [g], pred ktorou sa nachádza sonóra. Uplatňuje sa trunkácia koncových spoluhlások **k**, **g**, pričom pri derivácii odpadáva aj **-ue**: *Dunkerque* [dankerk] → *dankerský*, *Minorque* [minork] → *minorský*, *Rouergue* [ruerg] → *rouerský*. Fonologická rovina ovplyvňuje useknutie **-ue** aj pri názvoch typu *Armorique* [armorik], kde **k** alternuje na **c**: *Armorique* [armorik] → *armorický* [armorickí].

3. Záver

V závere zhrňame systematiku tvorenia derivátov (obyvateľských mien a adjektív) od zemepisných názvov v podobe dvoch schém:

¹¹ V prípadoch, keď sú toponymá zakončené na **-e**, medzi výslovnosťou a pravopisom je asymetria v príslušnosti do slovotvorného typu: *Rance* [ráns] → *rance-ský* [rans-kí], *Torrance* [torens] → *torrance-ský* [torens-kí]. V pravopise ide o tvorenie s plným sufixom **-ský** (*rance-ský*, *torrance-ský*); vo výslovnosti ide o tvorenie s redukovaným sufixom **[-kí]** ([rans-kí], [torens-kí]). Takáto asymetria nevzniká pri zakončení na **-es**: *Coutances* [kutáns] → *coutances-ký* [kutans-kí]. Opačná asymetria nastáva v prípadoch, keď toponymum je v pravopise zakončené na **-es** a vo výslovnosti na **ž/š**: *Jumièges* [žümijéž] → *jumièges-ký* [žümijješ-skí], *Limoges* [limóž] → *limoges-ký* [limoš-skí].

Schéma 1. Typy obyvateľských názvov tvorených od topónym

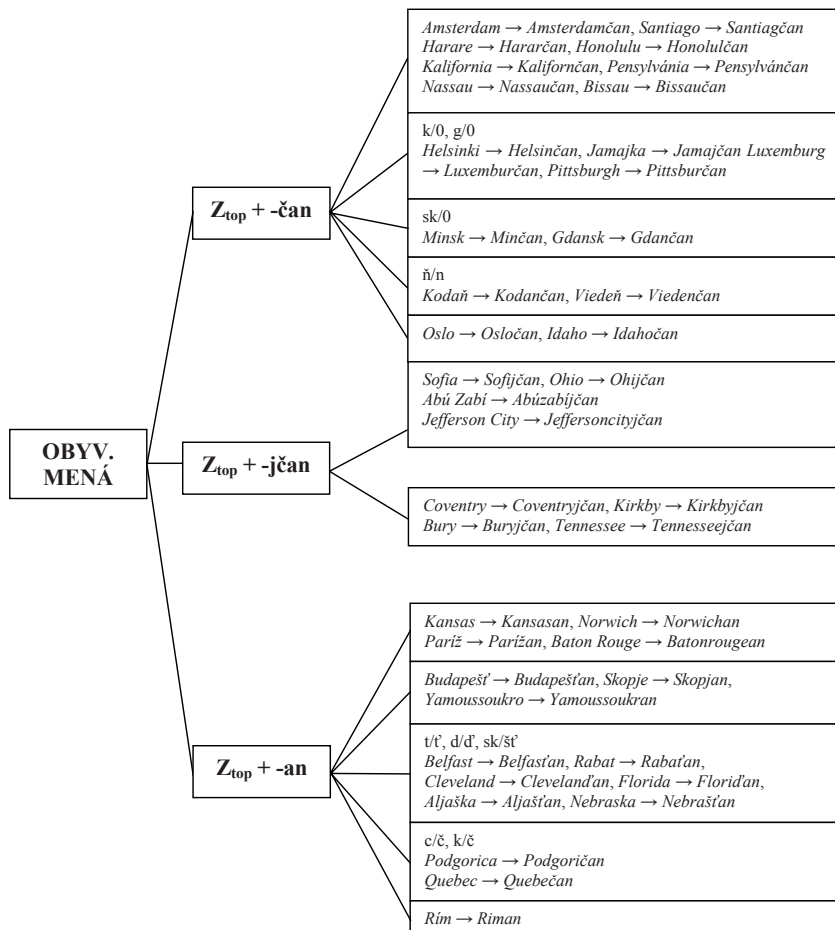
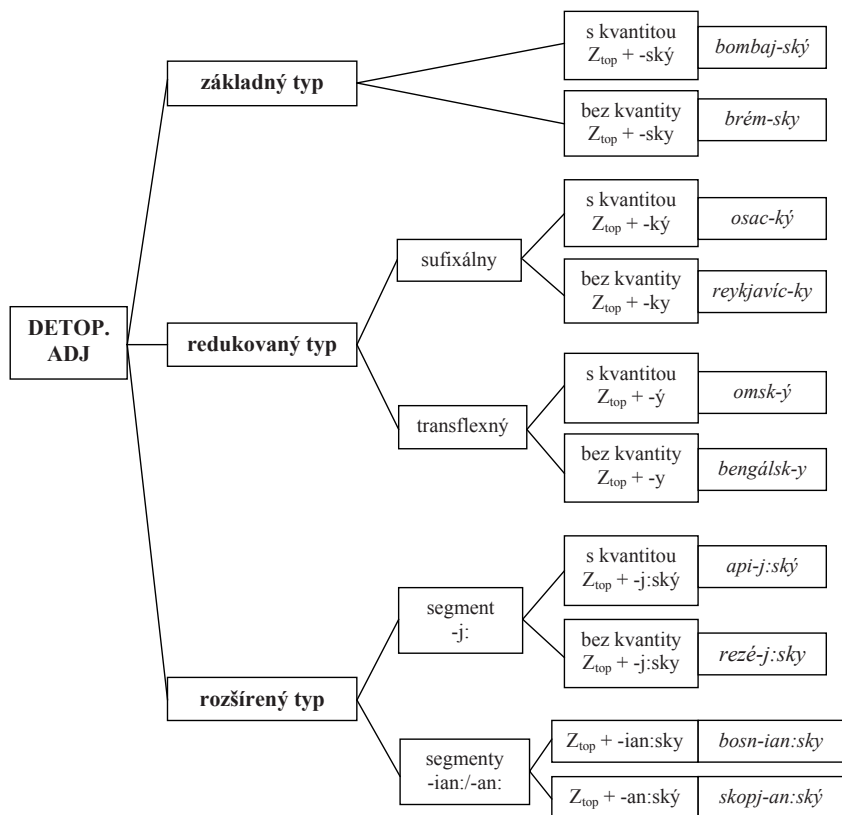

Schéma 2. Typy adjektív tvorených od topóným

LITERATÚRA

DVONČ, Ladislav: Rytmický zákon v adjektívach od cudzích zemepisných názvov. In: Slovenská reč, 1977, roč. 39, č. 2, s. 101 – 109.

FURDÍK, Juraj: Slovenská slovtvorba. (Teória, opis, cvičenia.) Ed. M. Ološtiak. Prešov: Náuka 2004. 200 s.

OLOŠTIAK, Martin (2011 a): Slovtvorba prevzatých vlastných mien v slovenčine II. Tvorenie od osobných mien. In: Kultúra slova, 2011, roč. 45, č. 2, s. 65 – 78.

OLOŠTIAK, Martin (2011 b): Slovtvorba prevzatých vlastných mien III. Tvorenie obyvateľských mien od zemepisných názvov. In: Kultúra slova, 2011, roč. 45, č. 5, s. 257 – 275.

OLOŠTIAK, Martin – BILÁ, Magdaléna – TIMKOVÁ, Renáta: Slovník anglických vlastných mien v slovenčine. Bratislava: Kniha-spoločník 2006. 266 s.

PALKOVIČ, Konštantín: Pravopis adjektív typu haagsky. In: Slovenská reč, 1975, roč. 40, č. 6, s. 359 – 361.

Pravidlá slovenského pravopisu. 3., upravené a doplnené vydanie. Red. M. Považaj. Bratislava: Veda 2000. Dostupné aj na: <<http://slovník.juls.savba.sk/>>.

RIPKA, Ivor: Zemepisné názvy. Obyvateľské mená. Bratislava: Ottovo nakladateľstvo 2008. 144 s.

SABOL, Ján: Syntetická fonologická teória. Bratislava: Jazykovedný ústav L. Štúra SAV 1989. 253 s.

SEKVENT, Karel: Ako používať francúzske vlastné mená v spisovnej slovenčine. Prešov: Náuka 2002. 111 s.

SEKVENT, Karel: Morfematické aspekty slovenských adjektív na *-ský/-sky* odvodených od francúzskych zemepisných názvov. In: Slovenská reč, 2005, roč. 70, č. 4, s. 228 – 234.

SOKOLOVÁ, Miloslava – MOŠKO, Gustáv – ŠIMON, František – BENKO, Vladimír: Morfematický slovník slovenčiny. Prešov: Náuka 1999. 536 s.

Poznámka redakcie. – Riešenie, ktoré autor navrhuje v časti 2.1.2 v type *Chard* [čárd] → *chardský* [čarckí]/[čárcki] (s. 331) je diskutabilné, lebo nerešpektuje základnú zásadu slovenského pravopisného, resp. výslovnostného systému, že grafémou *y* v slovenských slovách a rovnako aj v slovenských slovotvorných príponách sa zaznačuje dlhá samohláska, resp. dlhá samohláska [í] sa zaznačuje grafémami *i/ý*. Preto aj v tomto type by sa malo odporúčať riešenie, aké autor uvádza v prípadoch typu *Chicago* [šikágo] → *chicagský* [šikakskí]/*chicagsky* [šikákski], t. j. *Chard* [čárd] → *chardský* [čarckí]/*chardsky* [čárcki]. Nie je presvedčivý autorov argument, že tvary typu *chardsky* sa nepodobajú na prídavné mená, ale skôr na príslovky, lebo rovnako by to platilo aj o grafickej podobe v type *chicagsky*. Treba ešte dodať, že príslovky sa od miestnych názvov zvyčajne netvoria a že v písomnom prejave kontext určuje, či ide o prídavné meno alebo o príslovku (porov. slovné spojenia *krásne* [krásne] *šaty* – prídavné meno a *krásne* [krásne] *sa obliekať* – príslovka).

O pravopise názvu vláda Slovenskej republiky

JÁN KAČALA

Hoci sa v najnovších Pravidlách slovenského pravopisu z roku 1991 (3. vydanie z roku 2000) v osobitnej poznámke na s. 87 výslovne upozorňuje, že slovo *vláda* sa píše s malým začiatočným písmenom, a ako príklady sa uvádzajú presvedčivé spojenia *vláda Slovenskej republiky*, *vláda Švajčiarskej*

konfederácie, neprestajne sa – z nevedomosti, ale dakedy aj vedome – toto pravidlo porušuje. A tak sa najmä v súvisе s našimi domácimi pomermi môžeme aj v úradných textoch uprostred vety stretnúť s písomnou podobou *Vláda Slovenskej republiky*.

Uvedené dve príčiny porušovania pravidla o písaní malého začiatočného písmena v pomenovaní *vláda*, ako aj *vláda Slovenskej republiky* sa zjavne prestupujú, lebo v obidvoch prípadoch sa vychádza z predpokladu, že pomenovanie *vláda* ako označenie najvyššieho výkonného orgánu štátnej moci je jedinečné pomenovanie a má platnosť vlastného mena, preto je – v súhlase s týmto predpokladom – primerané písať ho s veľkým začiatočným písmenom; tento predpoklad sa osobitne uplatňuje práve pri uvedených pomenovaniach typu *vláda Slovenskej republiky*, *vláda Švajčiarskej konfederácie*, pri ktorých sa rozsah pomenovania zužuje na jedinečný orgán najvyššej výkonnej moci na konkrétnom štátnom území. Pravdaže, takýto predpoklad možno spochybniť veľmi jednoduchým argumentom: poukázaním na to, že takýto jedinečný a s ničím nezameniteľný významový rozsah majú aj synonymné dvojslovné pomenovania *slovenská vláda*, *švajčiarska vláda*, no pri nich by azda málokomu zišlo na um písať tieto a podobné označenia so začiatočným veľkým písmenom, t. j. v podobe *Slovenská vláda*, *Švajčiarska vláda*. Ako vidno, významová jedinečnosť pri názve vrcholného výkonného mocenského orgánu nestačí na to, aby sme takýto názov mohli pokladať za vlastné meno a písať ho s veľkým začiatočným písmenom. Významová jedinečnosť totiž vyznačuje každé jednotlivé pomenovanie, najmä také, čo má povahu odborného termínu. Keby pomenovania v slovnej zásobe neboli z významového hľadiska jedinečné, nemohli by sme ich pri upotrebovaní v praxi navzájom odlišiť.

V Krátkom slovníku slovenského jazyka (4. vyd. z roku 2003) sa pomenovanie *vláda* zachytáva ako viacvýznamové, pričom význam „najvyšší výkonný orgán štátnej moci, zbor ministrov s jeho predsedom“ sa uvádza ako základný na prvom mieste a ilustruje sa živými príkladmi *predseda vlády*, *členovia vlády*, *zostaviť (novú) vládu*, *zasadnutie vlády*; *vec prerokovaná na vláde* s výkladom „na schôdzke vlády“. Z vecného aj z kodifikačného pravopisného hľadiska by medzi uvedenými spojeniami istotne bolo vhodné aj spomínané spojenie *vláda Slovenskej republiky*, prípadne *slovenská vláda*.

Ako to vychodí aj z toho, čo sme povedali doteraz, pri praktickom upotrebovaní pomenovaní *vláda*, *vláda Slovenskej republiky*, ako aj pri identifikova-

ni daného pomenovania ako všeobecného, prípadne ako vlastného mena treba rátať s viacerými úrovňami. Prvú úroveň značí upotrebenie tohto pomenovania v najvšeobecnejšom význame, ako najvyššieho výkonného orgánu štátnej moci, to značí samostatne, bez vymedzenia, o ktorý miestny štátny útvar ide. V takomto prípade pomenovanie *vláda* je bežným všeobecným menom, apelatívom, a pravdepodobne málokto, kto je aspoň čiastočne zorientovaný v pravopisných otázkach, mohol by sa nazdávať, že pri takomto pomenovaní sa má písať veľké začiatkové písmeno. Takéto jednotlivé všeobecné meno chápeme ako vecne úzko súvisiace s inými všeobecnými menami z oblasti štátu a práva, najmä s dvojslovnými, ako sú *vláda republiky*, *vláda štátu*, *dočasná vláda*, *menšinová vláda*, *koaličná vláda*, *pravícová vláda*, *vládný kabinet*, *súdy*, *súd-nictvo*, *najvyšší súd*, *ústavný súd*, *prokuratúra*, *generálna prokuratúra*, *štátne zastupiteľstvo*, *zákonodarný zbor*, *parlament*, *národné zhromaždenie*, *zákonodarné zhromaždenie*, *snem*, *snemovňa* a podobne.

Za druhú úroveň môžeme pokladať už uvádzané prípady, keď sa pri pomenovaní *vláda* uvádza aj oficiálny alebo neoficiálny názov krajiny, štátu, na ktorého územie sa právomoc príslušnej vlády vzťahuje, t. j. *vláda Slovenskej republiky*, *vláda Francúzskej republiky*, *vláda Ruskej federácie*, *vláda Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska*, *vláda Spojených štátov amerických*, *vláda Austrálskeho zväzu* a podobne. Ako sme už povedali, ani takéto viacslovné pomenovanie s vyznačením štátneho územia, na ktoré sa vzťahuje jej pôsobnosť, nemá ešte status vlastného mena, a keď rešpektujeme zásady tvorby vlastných mien, ako aj zásady o písaní veľkých písmen pri vlastných menách platné v slovenskej pravopisnej sústave, nemôžeme tu hovoriť o vlastných menách, a preto ani nemôžeme požadovať, aby sa v uvedených spojeniach typu *vláda Slovenskej republiky*, *vláda Švajčiarskej konfederácie*, *vláda Spojených štátov amerických* a podobne v názve *vláda* písalo veľké začiatkové písmeno.

V tejto druhej úrovni v prípade skúmaného označenia *vláda Slovenskej republiky* síce ide o jedinečný názov, ale ten ešte nenadobúda vlastnosti vlastného mena. Je to stále všeobecné označenie jedinečného najvyššieho výkonného orgánu štátnej moci v Slovenskej republike a v tom sa podobá iným všeobecným označeniam takisto jedinečných orgánov štátnej moci, tak ako ich vymedzuje Ústava Slovenskej republiky. Názov *vláda Slovenskej republiky* napriek tomu, že má povahu všeobecného mena, apelatíva, dosta-

čujúco a jednoznačne odlišuje tento výkonný orgán moci od iných orgánov výkonnej moci, ako aj súdnej moci, prokuratúry a zákonodarnej moci, ako sú prezident Slovenskej republiky, ministerstvá, súdnictvo, ústavný súd, najvyšší súd, prokuratúra, parlament Slovenskej republiky.

Opakujeme: názvy typu *vláda Slovenskej republiky*, *vláda Spojených štátov amerických* v našej pravopisnej sústave neplatia ako vlastné mená, preto v nich v názve *vláda* nepíšeme veľké začiatkové písmeno. Slovo *vláda* v týchto názvoch má význam „najvyšší výkonný orgán štátnej moci“ a niet nijakého presvedčivého dôvodu na to, aby sme ho chápali ako vlastné meno. Z jazykovedného stanoviska totiž pridanie vlastného mena (t. j. názvu štátu, v danom prípade *Slovenská republika*) k názvu *vláda* nerobí ešte z tohto všeobecného názvu vlastné meno.

Tretiu úroveň názvov najvyššieho výkonného orgánu štátnej moci predstavujú názvy so špecifickou stavbou, dvoj- a viacslonné, v ktorých sa slovo *vláda* ani nemusí spomínať a nahrádzajú ho iné názvy, konkrétne najmä slovo *rada* v spojení s inými menami. Máme na mysli pomenovania *Štátna rada Čínskej ľudovej republiky*, *Rada ministrov Poľskej republiky*, *Rada ľudových komisárov* (v bývalom sovietskom Rusku), *Vláda národného porozumenia* (označenie vlády Slovenskej republiky utvorenej po prvých slobodných voľbách roku 1990 po zásadnej zmene spoločensko-politických pomerov u nás roku 1989), *Zbor povereníkov* (orgán výkonnej moci v bývalom Česko-Slovensku s pôsobnosťou na Slovensku), *Európska komisia* (najvyšší spoločný výkonný orgán štátov združených do Európskej únie). Až tieto typy názvov najvyššieho výkonného orgánu štátnej moci majú ráz vlastného mena a píšu sa s veľkým začiatkovým písmenom. Pri nich je dôležitý práve špecifický spôsob lexikálnej aj syntaktickej výstavby názvu, a teda aj daného vlastného mena.

Ako je známe, demokratický systém výstavby štátnej moci je založený na takzvanom trojdelení tejto moci: už sme naznačili, že moc v štáte sa delí medzi výkonnú moc, súdnu moc a zákonodarnú moc. Tento krátky exkurz do teórie štátu a práva nám poslúži na to, aby sme upozornili, že uvedené tri súčasti štátnej moci sa pokladajú za všeobecné mená a povedzme v Ústave Slovenskej republiky ako základnom zákone štátu sa aj takto chápú, označujú a vyjadrujú. V celom texte slovenskej ústavy sa názov *vláda*, prípadne *vláda Slovenskej republiky* jednotne uvádza s malým začiatkovým písmenom, rov-

nako ako najvyššie orgány súdnej moci, ktorých je tiež viac. Konkrétne v rámci súdnej moci sa osobitne spomínajú súdy a súdnictvo a v rámci nich ústavný súd a prokuratúra Slovenskej republiky a všetky tieto názvy sa takisto píše dôsledne s malým začiatočným písmenom. Pravdaže, keď sa v texte ústavy uvádza oficiálne pomenovanie ústavného súdu, t. j. v spojení s názvom štátu, v rámci ktorého pôsobí, ide už o vlastné meno a to sa píše s veľkým začiatočným písmenom: *Ústavný súd Slovenskej republiky*. Ako vidno, takýto dvojslovný názov ako monumentálny a použitý v spojení s názvom štátu má väčšie predpoklady platiť ako vlastné meno – rovnako ako spomínané špecifické názvy najvyššieho výkonného orgánu štátnej moci typu *Štátna rada Čínskej ľudovej republiky*, *Rada ľudových komisárov*. Uvedené názvy ako jedinečné a tým aj zriedkavejšie sa v porovnaní so všeobecne rozšíreným názvom *vláda (Slovenskej republiky)* aj jednoduchšie identifikujú s názvom najvyššieho výkonného orgánu moci v príslušnom štáte.

V rámci zákonodarnej moci jestvuje isté špecifikum spočívajúce v tom, že Národná rada Slovenskej republiky v zmysle článku 72 Ústavy Slovenskej republiky „je jediným ústavodarným a zákonodarným orgánom Slovenskej republiky“. V tom je výlučnosť tohto orgánu štátnej moci a v tom je aj príčina, že sa jeho oficiálny názov aj v texte Ústavy Slovenskej republiky vždy uvádza jednotne ako celok a píše sa dôsledne s veľkým začiatočným písmenom: *Národná rada Slovenskej republiky*. Tento oficiálny názov ani v texte ústavy, ani v legislatívnej praxi nemá nijaký skrátený alebo neoficiálny názov. V bežnej praxi sa môže vyskytovať skrátený názov *Národná rada*, t. j. bez uvedenia názvu štátu, ale aj ten má výlučnú povahu a tiež sa píše s veľkým začiatočným písmenom.

Ako vidno, názov *vláda*, prípadne *vláda Slovenskej republiky* sa ustálene píše aj v takom reprezentatívnom a autoritatívnom štátoprávnom texte, ako je Ústava Slovenskej republiky, dôsledne s malým začiatočným písmenom. Tento stav je v súlade s kodifikačnou praxou v Pravidlách slovenského pravopisu ako v základnej kodifikačnej príručke v okruhu slovenskej pravopisnej sústavy. Je to v súhlase s poznaním, že pomenovania typu *vláda Slovenskej republiky*, *vláda Švajčiarskej konfederácie*, *vláda Spojených štátov amerických* platia ako všeobecné pomenovania. Ako vlastné mená na označenie najvyššieho výkonného orgánu štátnej moci sa v slovenskej pravopisnej sústave konštituovali výlučne pomenovania typu *Štátna rada*

Čínskej ľudovej republiky, Rada ľudových komisárov, ktoré sú oproti všeobecným pomenovaniám typu *vláda Čínskej ľudovej republiky*, prípadne *čínska vláda* charakteristické svojou špecifickou lexikálnou aj syntaktickou výstavbou.

LITERATÚRA

CHOVANEČ, Jaroslav: *Moderná slovenská štátnosť*. Bratislava: Procom 2009 (časť *Platná Ústava Slovenskej republiky v novelizovanom znení*, s. 269 – 333).

Krátky slovník slovenského jazyka. 4., doplnené a upravené vyd. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. Bratislava: Veda 2003. 985 s.

Pravidlá slovenského pravopisu. 3., upravené a doplnené vyd. Red. M. Považaj. Bratislava: Veda 2000. 590 s.

Stavba textu a slovosled vety

JÁN FINDRA

Výklad o slovoslede zvrätneho zámena (Findra, 2011) je založený na idei o funkčnom vzťahu medzi hĺbkovou a povrchovou organizáciou textu a na východiskovej myšlienke, že v čase tvorby aktuálneho textu je hierarchicky nadradená myšlienková, obsahovo-tematická stavba jazykového prejavu. Aj pokiaľ ide o slovoslednú a vetoslednú výstavbu vety totiž platí, že už počas formulovania komunikačného zámeru a vypracúvania komunikačného plánu si expedient vedome alebo intuitívne vymedzuje aj možný okruh štýlém, ktoré by mal či mohol vzhľadom na predpokladané textové modely (žáner, slohový postup, slohový útvar, funkčný jazykový štýl) jedinečne využiť (Čechová – Krčmová – Minářová, 2008; Findra, 2004 a, 2004 b, 2004 c, 2005).

Pre percipienta je totiž práve povrchová organizácia konkrétneho textu priezorom do jeho obsahovo-tematického posolstva. Naznačený funkčný vzťah medzi obsahom a formou presne vystihol americký spisovateľ Henry Miller: „Radosť z krásnej myšlienky je ničím v porovnaní s radosťou, že jej dávame výraz, trvalý výraz. Pri veľkej myšlienke je v podstate takmer

nemožné zdržať sa výrazu.“ Iba jazykovo primerane stvárnenú myšlienku, iba do jazykového rúcha zaodetý obsah jazykového prejavu možno vyslať na obežnú dráhu komunikácie. Len tak sa dostane k adresátovi, osloví ho, aby cez výraz hľadal a nachádzal zmysel vysielanej informácie, aby ho pochopil a prijal.

Práve v týchto súvislostiach treba opätovne pripomenúť aj to, že popri verbálnych štylémach sa na utváraní vonkajšej tváre zmysluplných textov rovnakou mierou podieľajú aj kompozičné štylémy a v ústnych jazykových prejavoch je významný i podiel neverbálnych štylém. Iba funkčnou synchronizáciou všetkých použitých jazykových prostriedkov expedient spriezrační situáciu v hĺbkovom podloží svojho textu tak, aby sa v ňom percipient dobre zorientoval, aby sa zamyslel nad jeho obsahovo-tematickým zameraním a myšlienkovým posolstvom. Pokiaľ však ide o verbálne výrazové prostriedky, ktoré sú „najviditeľnejšie“ a najčitateľnejšie, rozhodujúci je výber lexikálnych štylém, ktoré dotujú významovú, obsahovo-tematickú náplň prejavu. To je aj dôvod, prečo laická verejnosť tiež kriticky hodnotí hlavne slová a slovné spojenia, ktoré autor vo svojom prejave použil. Pritom je zaujímavé, že syntaktickej problematike sa venuje menej pozornosti aj v oblasti praktickej jazykovej kultúry. Tam aj tam sa zabúda, že slovo sa významovo „ozvučí“ iba v kontexte vety, v rámci syntagmatických spojení, v ich slovoslednom a vetoslednom usporiadaní. A tak sa v súvislosti so stavbou textu stručne pristavme pri niektorých slovosledných problémoch.

Aj o výbere istého syntaktického (slovosledného) variantu rozhoduje jednak vnútrotextový kontext, jednak vonkajšie, mimotextové súvislosti a prípadne aj osobitný zámer autora opretý o toto kontextové pozadie. Tieto slovosledné možnosti si ozrejmime na konkrétnom príklade. Budeme experimentovať s vetou, ktorou sa končí jedna kapitola v románe Rudolfa Jašíka *Námestie svätej Alžbety*. Autor v nej s emocionálnou nástoživosťou akcentuje tragickú udalosť, ktorá takto silne rezonuje na pozadí sujetového podložia textu a v kontexte príbehu, ktorý sa v románe rozvádza. Žid Samko seba a svoju rodinu radšej otrávil jedom v obedňajšej polievke, ako by ich mali odtransportovať na istú smrť do koncentračného tábora.

Experimentujme s týmto východiskovým slovosledným variantom: *Do tmy svietia Samkove biele zuby ako živé*. Môžeme v nej slovosledne preskupovať predložkovú väzbu *do tmy*, zloženú determinatívnu syntagmu

Samkove biele zuby, porovnávacie spojenie *ako živé* a slovesný tvar *svietia*. Ak by sme rešpektovali pravidlo o poradí výpovedných častí, korektný, nočionálny a bezpríznačkový, by bol nasledujúci slovosledný variant: *Samkove biele zuby svietia do tmy ako živé*. Veta je totiž založená na názornom a intenzitnom prirovnaní. V tejto podobe jej východisková časť (rozvitý podmet) je vlastne predmetom, ktorý prirovnávame, v jej jadrovej časti, v ktorej je vyjadrená vlastnosť prirovnávaného predmetu, na princípe implicitného oxymoronu sa intenzifikuje tragika chvíle (smrť – živý, život). Možné je však aj iné slovosledné riešenie: 1. *Ako živé svietia do tmy Samkove biele zuby*. 2. *Ako živé svietia do tmy biele Samkove zuby*. 3. *Do tmy svietia Samkove biele zuby ako živé*. 4. *Do tmy svietia biele Samkove zuby ako živé*. 5. *Biele Samkove zuby svietia do tmy ako živé*. 6. *Samkove biele zuby svietia ako živé do tmy*. 7. *Do tmy ako živé svietia Samkove biele zuby*. 8. *Do tmy ako živé svietia biele Samkove zuby*. 9. *Biele zuby Samkove svietia do tmy ako živé*. A tak ďalej.

Ani jeden z uvedených slovosledných variantov nie je výpovedne nekorektný. Napriek tomu však uprednostnenie jedného z nich je do istej miery podmienené. Rozhodujú o tom objektívne i subjektívne faktory. Objektívnym činiteľom je jednak konkrétne komunikačná situácia a jednak konkrétne jazykovo-textové kontext. Ide najmä o to, aby zvolený slovosledný variant harmonizoval s kontextovým okolím, do ktorého je vložený. Autor musí na tieto objektívne faktory prihliadať a vzhľadom na ne vetu slovosledne koncipovať.

Jašíkovo slovosledné riešenie bolo zrejme podmienené predchádzajúcim kontextom, vetou, na ktorú sa analyzovaná výpoveď viaže: *Vonku bola už noc, u Žida s tanierovitou tvárou tma*. Slová *noc* a *tma* v nej expresívne predznamenávajú i vygradujúajú tragiku chvíle, jej ponurosť i pošmúrnosť. Preto bol vhodný variant, v ktorom je na začiatku vety predložková väzba *do tmy* a na jej konci prirovnanie *ako živé*. Autor tak emocionálne podčiarkol aktuálny protiklad *život – smrť*.

Ako potvrdzuje Jašíkov slovosledný variant, autor síce musí rešpektovať tlak objektívnych faktorov, no pritom môže uplatniť aj svoj subjektívny zámer, ak tým nenaruší syntagmatický pôdorys vety, jej slovoslednú plasticitu a jej kontextovo-významovú perspektívu. A tak aj Jašík na úrovni vety emocionálno-esteticky tvaroval výraz, aby ním zapôsobil nielen na rozum, ale aj na cit prijímateľa (čitateľa). Preto do funkčnej jazykovo-textovej hry zapojil

aj odsek. Prirovnanie *ako živé* povýšil nielen na samostatnú jednočlennú vetu, ale ako osamostatnený vetný člen ju vysunul do osobitného odseku:

Vonku je už noc, u Žida s tanierovitou tvárou tma. Do tmy svietia Samkove biele zuby. Ako živé.

Takto autor vybudoval kontext, ktorý je zážitkovo silný, núti čitateľa, aby sa zamyslel nad krutosťou doby a individuálnym osudom človeka. Núti ho však zamyslieť sa aj nad sebou, uvažovať o svojom súkromnom a spoločenskom konaní.

Pripusťme námietku, že v tomto prípade ide o špecifický, umelecký text. Ale ani vecný text nemôže byť nesúrodá skladačka slov, viet a odsekov. Mali by sme ho budovať tak, aby vysielaná informácia bola zmysluplná a aby ju adresát prijal aj preto, že je uložená v texte, ktorý je aj na úrovni vety jazykovo-kompozične kvalitne vybudovaný. Aj túto situáciu si spriezračníme na konkrétnom príklade:

Oleg pochádzal pred revolúciou z vyššie postavenej a váženej rodiny, kde bolo viacero sudcov či politikov. Jeho otec bol banský inžinier, bojoval v občianskej vojne proti bolševikom. Malý Oleg mal len štyri mesiace, keď zahynul. Aj v dospelosti Peňkovskij dával najavo, že je hrdý na svojich vzdelaných predkov.

Úryvok je súčasťou vecného, populárno-náučného publicistického textu, ktorý je založený na výkladovom textovom modeli. Tomu zodpovedá aj primeraná, bezpríznačková a neutrálna lexika. Zdanlivo, na prvý pohľad je aj stavba viet, resp. súvetí, a ich vzájomná väzba v poriadku. V citovanom úryvku je však viacero syntaktických nedostatkov nielen v stavbe jednotlivých súvetí, ale aj v ich následnosti a ich vzájomnom kontextovaní, syntaktickej zviazanosti. Tu niet miesta na podrobnejší rozbor prvého súvetia, v ktorom je viacero syntaktických problémov, a preto sa sústredíme iba na stručnú analýzu významových a formálnych (syntaktických) vzťahov medzi druhým a tretím súvetím. Významový vzťah medzi týmito súvetiami je nejasný, čitateľ si ho musí domýšľať, definitívne ho musí hľadať na pozadí predchádzajúceho kontextu, resp. celého textu. Syntaktické riešenie významového vzťahu medzi uvedenou dvojicou súvetí ho nespriezračňuje, ale skôr znejasňuje. Tretie analyzované súvetie je jednoduché podrad'ovacie súvetie s vedľ'ajšou časovou vetou. Vymedzuje čas, kedy subjekt (podmet) vety *zahynul*. A tu práve je onen syntaktický (väzobný) problém. Je sub-

jektom (podmetom) vedľajšej vety *malý Oleg*, alebo *jeho otec*, a teda podmet v predchádzajúcom priradovacom súvetí? Pri troche tolerancie by sme mohli pripustiť, že autor si tento syntaktický problém zrejme uvedomoval. Syntaktickú a zároveň významovú vágnosť sa snažil riešiť tak, že v nasledujúcej vete sa čitateľ dozvie, že Oleg Peňkovskij je nažive a že práve preto teraz o jeho živote možno informovať. Pritom sa autor mohol spoliehať aj na význam slova *zahynúť*, ktoré je v synonymnom vzťahu so slovesom *padnúť* (*v boji*), čo sa štvormesačnému Olegovi nemohlo pritrafiť. Takto zrejme opodstatnil svoje významovo-formálne riešenie na úrovni slovosledu a vetosledu. Spokojný mohol zostať aj čitateľ, ktorý si tento syntakticko-vzťahový skrat zrejme ani nevšimol, lebo podmet štvrtého súvetia (*Peňkovskij*) mu dodatočne pripomenul, že Oleg je nažive, a teda musel zahynúť jeho otec.

Ani čitateľ si najmä pri rýchlom, kurzorickom čítaní nemusel uvedomiť, že analyzovaný kontext nie je syntakticky vybudovaný celkom korektne. A pritom tento syntaktický problém sa dal riešiť veľmi jednoducho. Predpokladané významové súvislosti bolo možné vyjadriť explicitne, jednoznačne, napríklad zmenou poradia súvetných členov: *Ked' zahynul/Ked' v bojoch zahynul, malý Oleg mal len štyri mesiace*.

Analyzovaný úryvok presvedčivo potvrdzuje, že nielen pri výstavbe umeleckého, ale aj pri jazykovo-kompozičnom stváraní vecného textu by sme mali venovať rovnakú pozornosť tak výberu slov a slovných spojení, ako aj ich slovoslednému a vetoslednému usporiadaniu. Predovšetkým v publicistike nie sú totiž zriedkavé prípady, že si čitateľ musí významové vzťahy dodatočne domýšľať. Bez podrobnejšej analýzy uveďme na záver ako doklad ešte niekoľko príkladov:

1. *Fico dnes deklaroval, že na manažment Carga je vytváraný politický tlak. Vláda ho totiž chce čo najrýchlejšie predat'*. Logika hovorí, že by malo ísť o predaj Carga, a nie o predaj manažmentu. Na úrovni formy však tento logický vzťah nie je vyjadrený jednoznačne. Okrem iného aj preto, že objekt predaja (Cargo) je na syntagmatickej úrovni ako nezhodný prívlastok v závislom postavení. Významové vzťahy by sa korektne vyjadrili napríklad v tomto variante: *Fico dnes deklaroval, že na manažment Carga, ktoré chce vláda čo najrýchlejšie predat', je vytváraný politický tlak*.

2. *Vincent Šikula sa narodil v dvanásťdtej rodine. Jeho otec sa živil prácou roľníka a lesného robotníka. Študoval na rehoľnom gymnáziu*

v *Nitre*. V tomto prípade ide v tretej výpovedi o napätie medzi jej východiskom, ktoré je nevyjadrené (možno ho doplniť z predchádzajúceho kontextu), a jadrom. Logicky by mal byť subjektom tejto vety *Vincent Šikula*, z jej bezprostrednej formálnej väzby na druhú vetu sa však ako podmet „exponuje“ *jeho otec*. Druhá veta totiž formálno-významový vzťah medzi prvou a treťou vetou prehradila, a tak celý kontext významovo znejasnila. Tu je navyše v hre aj stavebný (kompozičný) problém – nie je totiž jasné, prečo autor potreboval druhú vetu vkomponovať práve takto a na tomto mieste. V dôsledku toho je totiž medzi prvou a druhou vetou významová ruptúra, s čím práve súvisí spomínaný problém s určením podmetu.

3. Takisto bežné sú aj prípady, keď sa na úrovni vety významové vzťahy znejasnia nesprávnym slovosledným riešením. Na ilustráciu opäť aspoň jeden lexikálno-syntakticky nekorektný príklad: *Tridsaťštyriročný motocyklista zrazil chodkyňu počas prechodu pre chodcov*. Korektná veta by bola napríklad *Tridsaťštyriročný motocyklista zrazil chodkyňu počas jej prechodu po priechode pre chodcov*, alebo ešte vhodnejšie *Tridsaťštyriročný motocyklista zrazil chodkyňu na priechode pre chodcov*.

Pravdaže, pripusťme, že naznačené syntaktické problémy sú takpovediac diskretnejšie, menej nápadné. Najmä pri kurzorickom čítaní alebo počúvaní ich nemusíme ani zaregistrovať, a ak ich aj vnímame, pri ich hodnotení sme prípadne aj tolerantnejší. Žiada sa však dodať, že kultúrnosť a kultivovanosť vecného i umeleckého textu a – dodávam – ich eleganciu v podstatnej miere zabezpečuje slovosledne a vetosledne korektná syntax. Ako autori totiž predovšetkým slovosledne plastickou a dynamickou vetou a jej premysleným významovým a formálnym včleňovaním do kontextu susedných viet dotvárame zmysluplnú sémantickú perspektívu svojho textu. Práve takto prostredníctvom jeho syntaktickej výstavby tiež prezentujeme seba, svoju osobnosť.

LITERATÚRA

ČECHOVÁ, Marie – KRČMOVÁ, Marie – MINÁŘOVÁ, Eva: Současná stylistika. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2008. 382 s.

FINDRA, Ján [2004 a]: Štylistika slovenčiny. Martin: Osveta 2004. 232 s.

FINDRA, Ján [2004 b]: Štýl ako modelová štruktúra. In: Styl. 3. International Journal. Ed. M. Ž. Čarkič. Beograd 2004, s. 63 – 67.

FINDRA, Ján [2004 c]: Žáner ako modelová štruktúra. In: Súčasná jazyková komunikácia v interdisciplinárnych súvislostiach. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici 2004, s. 25 – 29.

FINDRA, Ján: Štruktúrne a funkčné vzťahy medzi textovými modelmi. In: Západoslovenské jazyky v 21. storočí. Lingvistický zborník. Univerzita Mateja Bela Banská Bystrica – Ostravská univerzita v Ostravě – Uniwersytet Śląski w Katowicach 2005, s. 21 – 26.

FINDRA, Ján: Slovosled a zvrtné zámeno. In: Kultúra slova, 2011, roč. 45, č. 3, s. 142 – 148.

MISTRÍK, Jozef: Slovosled a vetosled v slovenčine. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966. 276 s.

O spojeniach s prídavnými menami kybernetický, virtuálny, internetový a počítačový

SIBYLA MISLOVIČOVÁ

Možno konštatovať, že v posledných rokoch sú zložité informačné systémy súčasťou nášho každodenného života. Väčšinou sa k nim neusilujeme prístupovať ako odborníci, netrúfame si často ani predstaviť, ako to všetko vlastne funguje, ale tešíme sa, že zvládame úlohu používateľa. Cieľom tohto príspevku nie je osvetliť, ako všetky tieto výdobytky súčasnej techniky fungujú, ale zamyslieť sa nad používaním niektorých novších slov a slovných spojení, ktoré s nimi súvisia.

Inšpiráciou pre nás bola otázka od prekladateľov Európskej komisie v Luxemburgu, ako preložiť anglické slovo *cyberspace* [sajbrspejs], či tomu slovu zodpovedá slovenské spojenie *internetový priestor*. Najprv sme zareagovali kladne, prečo nie, je to zrozumiteľné spojenie. Neskôr sa však prekladatelia k tejto otázke vrátili a dôvodom boli ďalšie anglické zloženiny s prvou časťou *cyber-* (resp. slovné spojenia so slovom *cyber**), na ktoré však

* Anglický pravopis je pri týchto zložených slovách, resp. slovných spojeniach rozličný, niekedy sa píše ako dve slová, inokedy ako jedno slovo so spojovníkom, prípadne aj spolu, pritom pri každom konkrétnom príklade prevažuje jeden zo spôsobov zápisu. V našom príspevku píšeme ako zloženinu bez spojovníka len anglické slovo *cyberspace*, ostatné uvádzame ako dve slová.)

Text vznikol pri riešení grantového projektu *Kontrafakčný výskum slovnjej zásoby slovenčiny a češtiny a jazyková kultúra – 2. etapa* (VEGA č. 2/0076/11).

už nestačilo aplikovať slovenské preklady s prídavným menom *internetový*. Boli to anglické spojenia *cyber security*, *cyber crime*, *cyber espionage*, pri ktorých bolo vhodnejšie uvažovať o slovenskom ekvivalente s prídavným menom *kybernetický*. Navrhované ekvivalentné spojenia teda boli *kybernetická bezpečnosť*, *kybernetický zločin*, *kybernetická špionáž* a – samozrejme – *kybernetický priestor*.

Podporou uprednostnenia spojení s prídavným menom *kybernetický* je aj fakt, že čím zložitejší tento „priestor“ je, tým jemnejšie významové rozlíšenia a inú spájateľnosť pocítujeme pri používaní prídavných mien *internetový*, *kybernetický*, ale takisto prídavných mien *virtuálny* a *počítačový*, ktoré z hľadiska významu a spájateľnosti s nimi úzko súvisia. Aj v anglickom jazyku sa totiž popri spojení *cyber security* (*kybernetická bezpečnosť*) používajú takisto spojenia *internet security* (*internetová bezpečnosť*) a *computer security* (*počítačová bezpečnosť*), pochopiteľne, v rozličných významoch. Podobne sa popri spojení *cyber crime* (*kybernetický zločin*) používa aj spojenie *computer crime* (*počítačový zločin*), popri *cyber espionage* (*kybernetická špionáž*) aj *internet espionage* (*internetová špionáž*) a popri slove *cyberspace* (*kybernetický priestor*) jestvuje v angličtine aj spojenie *internet space* (*internetový priestor*).

V Slovníku súčasného slovenského jazyka H – L (2011; ďalej SSSJ) sa uvádza prídavné meno *kybernetický* s významom „súvisiaci s kybernetikou, vedou o systéme riadenia, prenose a spracúvaní informácií“ a terminologické spojenie *kybernetický priestor* z oblasti elektronickej komunikácie, ktoré tu nachádzame, vysvetľuje sa ako „virtuálny priestor, v ktorom prebieha komunikácia medzi jednotlivými reálnymi subjektmi prostredníctvom počítačov a iných komunikačných systémov“. Vo výklade tohto termínu sa vyskytuje prídavné meno *virtuálny*, ktorého druhý význam podľa Krátkeho slovníka slovenského jazyka (2003, ďalej KSSJ) je „jestvujúci v programe počítača“, napr. *virtuálna realita* je vysvetlená ako „skutočnosť simulovaná pomocou počítačovej techniky“.

Prídavné meno *internetový* má podľa SSSJ dva významy z oblasti informatiky a elektronickej komunikácie, a to 1. vzťahujúci sa na internet, celosvetovú počítačovú sieť; súvisiaci so službami internetu; umožňujúci pracovať s internetom, napr. *internetový prehliadač*, *internetový vyhľadávač*, *internetový portál*, *internetová kaviareň*, a 2. súvisiaci s internetom, nachá-

dzajúci sa, prebiehajúci na internete, napr. *internetový časopis*, *internetový obchod*, *internetové hlasovanie*, *internetové bankovníctvo* atď. Z výkladu tohto prídavného mena je jasné, že má „užší“ význam ako prídavné meno *kybernetický* a používa sa v spojeniach, ktoré označujú čosi „konkrétnejšie“ ako spojenia s prídavným menom *kybernetický*. V jazykovej praxi sa používa aj spojenie *internetový priestor*, na ktoré uvádzame niekoľko dokladov zo Slovenského národného korpusu (ďalej SNK): *Uvedomujú si, že je nemožné úplne odstrániť škodlivý obsah z internetového priestoru.* – *Poskytujú odborný internetový priestor na blogy, analýzy a diskusie o poistení na Slovensku.* – *Internetový priestor teda nie je úplne verejný, ale, a to je dôležité, nie je ani úplne súkromný.* – *V prípade adekvátneho ohlasu by sme totiž radi poskytli náš internetový priestor aj ďalším témam.*

Prídavné meno *virtuálny*, ktorého význam súvisiaci s témou nášho príspevku sme už uviedli, v jazykovej praxi sa azda najčastejšie vyskytuje v spojeniach s podstatnými menami *realita*, *svet*, t. j. *virtuálna realita*, *virtuálny svet*, a takisto platí ako pri spojeniach *kybernetický priestor*, *kybernetický svet*, že sa tieto spojenia v minulosti používali skôr v literatúre žánru sci-fi, dnes sú však všeobecne známe a rozšírené. Okrem spojenia *virtuálny priestor* možno za frekventované označiť spojenia *virtuálne štúdio* (známe z televízneho spravodajstva), *virtuálna predajňa*, *virtuálna knižnica*, *virtuálne štúdium*, ale aj *virtuálny priateľ*, *virtuálna prehliadka* a podobne. Aj tieto príklady sú dôkazom toho, ako elektronická komunikácia vstúpila do nášho života.

Prídavné meno *počítačový* má ešte užší a konkrétnejší význam „týkajúci sa stroja na spracovanie informácií“. Spojenie *počítačová bezpečnosť*, ktoré sa v jazykovej praxi používa popri podobe s nezhodným prívlastkom *bezpečnosť počítača*, ani netreba vysvetľovať. Podobne je to aj s inými spojeniami, napr. *počítačová hra*, *počítačová sieť*, *počítačový systém*, *počítačový program*, *počítačová technika*, *počítačový vírus*, *počítačová gramotnosť*, *počítačová simulácia* a pod. Spojenie *počítačový priestor* sa v slovenskom kontexte používa len zriedkavo, čoho dôkazom je i jediný príklad v SNK.

Vrátame sa však k spojeniu *kybernetický priestor*, ktoré sa ukázalo ako najvhodnejší ekvivalent anglického slova *cyberspace*. Výklad spojenia *kybernetický priestor* v SSSJ dostatočne vysvetľuje jeho význam, ale napriek

tomu sme hľadali informácie na internete, teda v internetovom priestore, a našli sme množstvo zaujímavých úvah a definícií, čo si pod týmto spojením máme predstaviť. Zaujímavým doplnením je napríklad informácia, že tento význam sa niekedy vyjadruje aj spojením *kybernetický svet* a používa sa na označenie virtuálneho sveta ako opozita k reálnemu svetu. V minulosti sa tieto spojenia používali najmä vo vedecko-fantastickej literatúre, ale v súčasnosti sa dostali nielen do slovnej zásoby ľudí pracujúcich s počítačmi a internetom, ale aj do všeobecného povedomia (čo je pochopiteľné, pretože práca s počítačom a internetom je už dnes bežnou „gramotnosťou“). Na internetových stránkach sme našli aj obrazné, ale veľmi zrozumiteľné vysvetlenie, čo je to *kybernetický priestor*: *Keď telefonujete s priateľom, kde sa odohráva váš rozhovor? Je to vo vašom slúchadle či v telefóne? V jeho telefóne? Nie. Tento hovor sa odohráva v kyberpriestore.*

Ako z citátu vidieť, v jazykovej praxi sa často vyskytuje aj hybridná zloženina *kyberpriestor*, ktorá je, samozrejme, z hľadiska ekonomickej vyjadrovania čoraz frekventovanejšia. Používatelia jazyka sa pri takomto type zloženín pomerne často obávajú, že ide o akýsi „slovotvorný prehrešok“, ale ako konštatuje aj I. Masár (1991), do jednotlivých terminológií pribúdajú hybridné zloženiny, t. j. termíny, v ktorých sa spája prevzaté (cudzie) a domáce slovo, známe sú napríklad zloženiny *mikrováhy*, *fotočlánok*, *photobunka* a pod.

Uvádzame niekoľko príkladov na používanie zloženiny *kyberpriestor*, ktoré sme našli na internete, resp. v SNK: *Kým ešte pred niekoľkými rokmi verejnosť šokovala tvrdením, že nikdy v živote nepracovala na počítači, dnes sa vrhla do sveta kyberpriestoru s plnou vervou. – Musíme bojovať proti vlne zločinnosti, ktorá v súčasnosti zamoruje náš kyberpriestor na internete. – Všetko, čo zažívate, môže byť ďaleko za hranicami fyzikálnych zákonov. Kyberpriestor ponúkne netušené možnosti.*

Jednoslovné „riešenie“ sa ponúka analogicky aj pri spojeniach *kybernetický zločin*, *kybernetická špionáž* v podobe *kyberzločin*, *kyberšpionáž*, ale zloženina *kyberbezpečnosť* sa v jazykovej praxi vyskytuje len okrajovo. Zloženiny s prvou časťou *kyber-* možno hodnotiť ako profesionalizmy, t. j. nociónálne lexikálne jednotky, ktoré v rámci odbornej skupinovej komunikácie slúžia ako ekonomické dorozumievacie prostriedky (porov. SSSJ A – G, 2006, s. 37).

Napriek významovej rozdielnosti spojení s prídavnými menami *kybernetický, virtuálny a internetový* (okrem prídavného mena *počítačový*) sa v odbornej komunikácii tieto prídavné mená používajú aj ako synonymá, teda bez rozdielu významu, napríklad: *Americký prezident v piatok oznámil, že zriadi špeciálny úrad pri Bielom dome, ktorý bude mať na starosti ochranu amerického kybernetického priestoru. – Budúcnosť svojho internetového priestoru aktuálne riešia aj Spojené štáty. – Namiesto klasického verejného obstarávania s otvaraním obálok sa v nej stretnú záujemcovia v reálnom čase a vo virtuálnom priestore.*

Prídavné mená *kybernetický, virtuálny, internetový*, ako aj *počítačový* úzko súvisia s technológiami, ktoré sú v súčasnosti síce už bežnou záležitosťou, ale ich fungovanie zostáva pre väčšinu používateľov zahalené rúškom tajomstva. Z toho vyplýva niekedy aj neistota pri používaní týchto prídavných mien v jazykovej praxi. A tak, ako to pri slovách s podobným významom býva, v niektorých spojeniach možno používať prídavné mená *kybernetický, virtuálny, internetový* ľubovoľne, v iných sa už ustálilo len jedno z nich. Pri niektorých spojeniach s prídavným menom *virtuálny* možno používať zloženiny s prvou časťou *kyber-*.

Na záver možno len konštatovať, že nové reálie prinášajú nové pomenovania a je na používateľovi jazyka, ako si ich osvojí.

LITERATÚRA

Krátky slovník slovenského jazyka. 4., doplnené a upravené vyd. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. Bratislava: Veda 2003. 988 s.

MASÁR, Ivan: Príručka slovenskej terminológie. Bratislava: Veda 1991. 191 s.

Slovenský národný korpus. www.korpus.juls.savba.sk.

Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006. 1 134 s.

Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L. Red. A. Jarošová – K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2011. 1 087 s.

Z HISTORICKEJ LEXIKY

Z lexiky stredovekej slovenčiny s výkladmi názvov obcí a miest (30)

RUDOLF KRAJČOVIČ

lešť, f. apel. lieskové krovie, lieskové stromy, v sloven. *lieštie, leštie* lieskový porast, v náreč. i *lieščie, lěšta*; apel. *lešť* je zrejme skrátením apel. *leštie* ako *húšť* od *húštie* (v stčest. *lěščie*, poľ. *lešča*, chorv. názov *Liješće* atď.); p. hes. *leština*. – *Lest, Leest* 1573, *Lesth* 1773, *Lestiné* 1808, dnes *Lešť*, obv. Zvolen; názov obce podľa polohy pri lieskovom poraste v čase jej založenia; z názvu *Lešť* a z upraveného názvu *Leštíné* (1808) ustálil sa hist. názov *Lešť*.

leština, f. hustejší porast lieskových stromov alebo lieskového krovia (od koreňa *lešť*-hromad. príp. *-ina* ako v slovách *krovina, húština*), v sloven. *lieština*, v náreč. i *leščina, ľaskovina*; apel. *leština* doložené v 18. stor., HSSJ II. (čes. názov *Leština*, poľ. apel. *leszczyna* atď.); p. hes. *lešť*. – *Lesthyna* 1235/1270, *Lesthina* 1325, *Lesstyné* 1773, dnes *Leštiny*, obv. Dolný Kubín; pôv. *Leština*, názov motivovaný horským lieskovým porastom v blízkosti založenej obce; názov sa zaužíval v novšie upravenej podobe *Leštiny*.

let, -a, -o, hist. men. adj. na vzhľad pekný, príjemný, v sloven. zachované apel. *leto* z tvaru men. adj. neut. *leto* (vykladá sa z psl. spojenia *lěto vermę*, t. j. pekný čas, psl. *letъ*, -a, -o pekný, zachované v stčest. v slovách *letně* pekne, milo, *letný* milý, krásny, *letenstvo* krása, nádhera, MSCS 122 n, o etym. Mch. 328); p. hes. *lietava*.

leten, -a, -o, hist. men. adj. dôverný, spoľahlivý (psl. *letънь*, zachované v stčest. *letný* dôverný, *letně* dôverne, *letenstvo* dôvera, priateľstvo, MSCS 122 n, blízke stpoľ. *letni* voľný, *lecięństwo* voľnosť, Bruck. 292). – *Lethon* 1250, *Letun* 1280, *Lapis Refugii* 1299, *Locus Refugii seu Letenkew*, *Letonkew* 1319, *Letanowcze* 1773, dnes *Letanovce*, obv. Spišská Nová Ves; pôv. *Leten*; názov od hist. men. adj. *leten* vo význame „priestor dôvery“, miesto, ktoré-

mu možno dôverovať hlavne v čase nebezpečenstva ako miestu ochrany; názov zrejme motivovaný miestom chráneným skalami, kde sa podľa tradície pred Tatármi ukrývali obyvatelia blízkej obce; výklad má oporu v hist. záznamoch obce v podobe názvov *Lapis Refugii* (1291), *Locus Refugii seu Letenkew*, *Letonkew* (1319) vo voľnom preklade skalné miesto, kde sa ľudia z okolia ukrývali pred hrozbou nebezpečenstva; na zač. 14. stor. v priestore skaly útočiska vznikol kláštor, ktorého úlohou iste bolo v čase nebezpečenstva poskytovať ochranu, vynaložiť úsilie na území obsadenom tatárskym vojskom zachovať kresťanské obrady; živým svedectvom o existencii kláštora je pri obci miestny názov *Kláštorko*; v prepise paral. záznamy z r. 1319 *Letenkew* a *Letonkew*, v prepise *Letenkő*, *Letankő* naznačujú, že v stredoveku skala útočiska i obec mali dva názvy, *Letenkő* čiže z maďar. *-kő* kameň, skala v spojení s domácim *Leten* od men. adj. *leten* dôverný a *Letankő*, čiže z maďar. *-kő* v spojení s domácim *Letan* utvoreným z cirk. apel. *letanie* (z lat. *letania* i *litania*, podobne i ľud. *letánie* i *litánie*) pobožnosť s prosbami o záchranu, o pomoc Božích bytostí; zaužíval sa názov utvorený od *Letan-* topon. príp. *-ovce* v podobe *Letanovce*.

letánie, pomn., **litánie**, pomn. pobožnosť s prosbami o záchranu, o pomoc Božích bytostí; p. hes. *leten*.

letnica, f. mierne teplá, vlašná voda (od koreňa *letn-* v hist. adj. *letný* príjemne teplý, vlašný s príp. miesta ako v slovách *teplica*, *ornica*); v sloven. náreč. *letnica* vlašná voda, SSN II. 56; p. hes. *letný*. – *Lethnyche* 1532, *Letnicze* 1773, dnes *Letničie*, obv. Skalica; pôv. *Letnica*, názov motivovaný zdrojmi mierne teplej, vlašnej vody; reálnosť výkladu potvrdzuje skutočnosť, že v minulosti pri obci boli pramene teplej vody, ktorá sa využívala na domáce liečenie (VSO II.); hist. názov *Letnica*, prípadne *Letnice* (*Letnicze* 1773, t. j. *Letnice* s topon. príp. *-ice*) novšie úrad. upravili do podoby *Letničie* (*Letničie* 1920) a nový upravený názov *Letničie* sa zaužíval.

letný, -á, -é, adj. týkajúci sa leta, prenes. vlašný, mierne teplý; v sloven. náreč. *letný* vlašný, teplý, *letná voda* vlašná voda, voda trochu teplá, SSN II., adj. *letný* vo význame „vlašný, nie horúci“ v sloven. doložené v 18. stor., HSSJ II. (blízke poľ. *letnia woda*, Brück., brus. *sletnyj* teplý, Vas. II. 488 atď.); p. hes. *letnica*.

levoč, f. topon. apel., **levoča**, f., topon. apel. často zalievaný priestor povodňami najmä po dlhodobých dažďoch, v čase topenia snehu a pod.; od. koreňa *lev-*,

v sloven. s predpon. v slovách *odlev*, *výlev*, v slovesách *vylietav'*, *polievav'* (štčes. *vylévati*, *polévati*, poľ. *odlew*, *wylew*, *polewa* atď.) expr. príp. *-oč* (ako v názvoch *Dobroč*, *Lupoč*) a konc. príp. *-a* (zrejme vplyvom apel. *voda*, *riečka* a pod.). – *Leucha* 1249, *Lyucha* 1268, *Lewcsouia* 1479, *Lewucža* 1773, *Lewoča* 1808, dnes *Levoča*; názov pôv. sídliska podľa názvu vodného toku nazývaného *Levoča* (*fluvium Leucha* 1263, Šm.Vd.), dnes *Levočský potok*; názov motivovaný častým zalievaním priestoru pozdĺž brehov rieky s hist. názvom *Levoča* po zdvihnutí hladiny hlavne po silných dažďoch; výklad názvu rieky i mesta *Levoča* má oporu v miestnych názvoch v okolí mesta *Levočské lúky* a nem. názov *Röhrgrund* vo voľnom preklade pozemok porastený vlhkomilnou trstinou; pôvodná usadlosť vznikla na starom slovanskom osídlení doloženom archeol. nálezmi z veľkomoravského obdobia, v 13. stor. sa mestská usadlosť stala slobodným kráľovským mestom (VSO II.); hist. názov *Levoča* sa ustálil už v stredoveku.

ležiak, m., **ležiach**, m., expr. apel. priestor zanedbanej, neobrábanej zeme (od koreňa *lež-* v slovese *ležat'* vo význame „byť neobrobený, zanedbaný“), v sloven. sloveso *ležat'* má aj význam „byť bez použitia, byť neobrobený“, známe je aj spojenie *ležat' ladom* o neobrábanej pôde, SSJ II. 39 (v česť. apel. *ležák* má význam „leňoch“, blízke je v čes. náreč. *ulehel* úhor, v poľ. apel. *leżak*, *leża* majú význam „drevo ležiace v lese“, napokon známe je spojenie *lezeć ugiorem leżat' ladom*, Brück. 297 atď.), expr. príp. *-iak* z *-úk* (ako v slovách *bodliak*, *okruhliak*). – *Lesako* 1534, *Lezechow* 1543, *Lezechowo* 1554, *Leziachow* 1565, *Lezsjacho* 1773, *Ležjáchow*, *Ležáchow* 1808, dnes *Ležiachov*, obv. Martin; pôv. *Ležiakov*, hist. *Ležákov*, od apel. *ležiak*, hist. *ležák* neobrobená pôda; názov motivovaný neobrobenou zemou v blízkosti obce v čase jej založenia; reálnosť výkladu potvrdzuje mokrášťa časť chotára (s n. v. 425 – 618 m) miestami s menej úrodnou lesnou a lužnou pôdou (VSO II.); v ľud. prostredí podľa dokladov asi súbežne vznikla podoba názvu *Ležáchov*, z neho neskôr *Leziachov*, zrejme, vplyvom náreč. apel. *ležúch* poval'ač alebo apel. *leňuch* či *lenoch* v domnení, že pôv. názov *Ležiakov* (1534) bol utvorený od apel. vo význame „leňoch, poval'ač“; hist. obmena názvu v podobe *Leziachov* sa ustálila už v stredoveku.

lieska, f., **léska**, f., hist. apel. ker alebo strom plodiaci lieskové orechy, *Corylus*; sloven. *lieska*, v náreč. i *liska*, *liaska*, apel. doložené v 17. stor.,

HSSJ II. (psl. *lěska*, čes. *liška*, pol. *laska* atď.); p. heslá *lieskov*, *Lieskov'ane*, *lieskovec*, *lieskový*.

lieskov, -a, -o, men. adj. pochádzajúci z *liesky*, majúci vzťah k *lieske* (od koreňa *liesk-* v slove *lieska* príp. men. adj. -ov); p. hes. *lieskový*. – *Lezkow* 1398, *Lezko* 1477, *Liezko Moravicalis* 1598, *Lieskow* 1773, dnes *Moravské Lieskové*, obv. Nové Mesto nad Váhom; pôv. *Lěskov*, *Lieskov*; názov motivovaný *lieskovým* hájom, pri ktorom obec vznikla; pôv. forma názvu *Lěskov* v podobe *Lieskov* sa ustálila už v stredoveku a v tomto období k názvu pribudol orientačný prívlastok *Moravský* (lat. *Moravicalis* 1598), zrejme podľa blízkej rieky Moravy, prípad. susednej krajiny Moravy; novšie upravený názov *Moravské Lieskové* sa zaužíval.

Historické záznamy, ktoré možno čítať ako *Lěskov* či *Lieskov*, často sa vyskytujú pri záznamoch názvov utvorených od apel. *lieska* s inými príponami (napr. názov obce *Zemianske Lieskové* sa v stredoveku zaznamenáva *Lezkocz*, *Lezkowe* 1478, *Liezko* 1598, *Lieskow* 1773, *Zemanské Liěskové* 1808, podobne sa zaznamenávajú hist. názvy napr. obce *Dolný Lieskov*, ktoré majú podobu *Liezkowecz* 1330, *Lieskowecz* 1598, *Dolný Lieskow* 1773 a i.), z toho možno urobiť záver, že hist. záznamy vo forme *Lieskov* mohli vzniknúť odsunutím konc. príp. -ec či -ý, -á, -é, vzhľadom na to nie je isté, či formy hist. záznamov typu *Liezko* (1598) či *Lieskow* (1773) sú názvy pôvodné alebo či nevznikli odsunutím konc. príp. -ec, -ý, -á, -é (porov. záznamy z r. 1478 *Lezkocz*, *Lezkowe* z pera pisára (k tomu p. Šm.Vd. 502); hist. záznamy v hes. *lieskov* nemajú obmeny, preto sa ich lexikálny základ v hesle hodnotí ako men. adjektívum.

Lieskovjane, pl. **Lieskov'ane**, pl., ľud. živý názov obyvateľov s príbytkami v blízkosti *lieskového* hája (od. *lieska* v tvare adj. *lieskov-* obyvat. príp. -'ane); p. heslá *lieska*, *lieskový*. – *Lesckoch* 1277, *Lezkowan* 1435, *Leskowjan* 1773, *Leskoviany* 1920, dnes *Lieskovany*, obv. Spišská Nová Ves; pôv. *Lěskovec*, *Leskov'ane*; najstarší záznam v prepise *Lěskovec* od hist. *lěska*, *lieska* príp. miesta -ovec (ako v názvoch *Tisovec*, *Jelšovec*), názov podľa miesta porasteneho *lieskami*, rovnaký pôvod mal aj paralel. názov obce v stredoveku v podobe ľud. názvu obyvateľov *Lieskovca* *Lěskov'ane*, neskôr *Lieskovjane*; z hist. názvov obce *Lieskovec* a *Lieskovjane* sa po úprave ustálil názov *Lieskovany*.

lieskovec, m., **lěskovec**, m., hist. apel. priestor porastený *lieskovými* stromami alebo *lieskovým* krovím; p. hes. *Lieskov'ane*. – *Lyzkoch* 1430, *Leskolcz*

1454, *Leszkocz* 1773, *Ljeskowce* 1808, *Lískovec* 1920, dnes *Lieskovec*, obv. Humenné. – *Leskouecz* 1401, *Lieskowec* 1808, dnes *Lieskovec*, obv. Zvolen a i.; pôv. *Léskovec*, *Lieskovec*, názvy majú rovnaký pôvod, a to od koreňa *lésk-*, *liesk-* v apel. *lieska*, prípad. v adj. *léskov-*, *lieskov-* príp. miesta *-ovec* (ako v názvoch *Hlohovec*, *Lipovec*), čiže mali aj rovnakú motiváciu, ktorou bol lieskový háj alebo lieskové kríky v blízkosti založených obcí; názvy v hist. podobe *Lieskovec* sa zachovali dodnes; p. hes. *Lieskov'ane*.

lieskový, -á, -é, adj. **léskový**, -á, -é, adj. to, čo sa vzťahuje k lieskovému stromu, k lieskovej krovine, niečo z dreva liesky a pod.; v sloven. *lieskový*, v náreč. i *leskovi*, *lískovi*, adj. hist. doložené v 16. stor., HSSJ II. (stčes. *léskový*, čes. *lískový*, poľ. *laskowy* atď.). – *Lezkocz*, *Lezkowe* 1478, *Liezko* 1598, *Lieskow* 1773, *Zemanské Liéskové* 1808, dnes *Zemianske Lieskové*, obv. Trenčín; najstaršie doklady podávajú svedectvo, že obec v stredoveku po založení mala dva názvy, *Lieskovec* a *Lieskové*, prípadne neskôr *Lieskov*, názvy motivované lieskovým porastom v blízkosti založenej obce; obec v stredoveku patrila zemianskym rodinám (VSO III.), preto k hist. názvu *Lieskové* pribudol orientač. prívl. *Zemianske* (v r. 1808 *Zemanské*) a názov v spojení *Zemianske Lieskové* sa zaužíval. – *Liezko Podhrad* 1446, *Leszko aliter Potrady* 1499, *Leskow*, *Leskowe* 1773, dnes *Cerová-Lieskové*, obv. Senica; pôv. *Lieskové* zo spojenia *Lieskové Podhradie* (1446); názov motivovaný lieskovým hájom neďaleko hradu nazývaného *Korlátka* (porov. dokl. *Korlathkew* 1324 vo voľnom preklade hrad z kameňa *Korlát*, nem. *Konradstein*, VSO I. 266); obec v r. 1890 bola pripojená k obci *Cerová* (p. hes. *cér*) a tak vznikol dnešný názov *Cerová--Lieskové*.

liešten, -na, -no, hist. men. adj., **léščen**, -na, -no, od koreňa *liešť-*, *léšť-*, ten od *liesk'-*, *lésk'-* po zmene *sk'* na *šč*, z neho *šť* (ako v slovese *prašťať*, to z *praščať* od koreňa *prask-* sloves. príp. *-ja-ti*, t. j. psl. *praskjati*). – *Lesna* 1302, *Lyesna* 1535, *Lyeschno* 1566, *Lyesno* 1598, *Liessno* 1773, dnes *Liešno*, obv. Turčianske Teplice; pôv. podľa dokl. *Lieština*, *Lieštino*, prípad. podľa živej výslovnosti *Liešna*, *Liešno*; názov v tvare men. adj. fem. a neut. od hist. apel. *liešť* vo význame „lieskový porast“ (viac v heslách *lešť*, *leština*) motivovaný lieskovým hájom v blízkosti založenej obce; z hist. názvov *Lieština*, *Lieštino* po úprave podľa živej výslovnosti *Liešna*, *Liešno* ustálil sa názov *Liešno* už v stredoveku a používa sa dodnes.

Liešťane, pl., **Lěščane**, pl. hist. ľud. živý názov obyvateľov s príbytkami v blízkosti lieskového porastu (od koreňa *lešť-*, *liešť-* (z pôv. *lesk'-*, *liesk'-* v apel. *léska*, *lieska*) s príp. *-'ane*. – *Leschen* 1348, *Lesscziny* 1497, *Lesczeny* 1498, *Lestyin* 1773, *Lešťany* 1920, dnes *Liešťany*, obv. Prievidza; pôv. *Lěšťane*, *Liešťane*, z nich po úprave vznikla dnešná podoba názvu *Liešťany*.

Záznam z 15. stor. *Lesscziny* (1497) možno čítať *Lěščiny* a podobný záznam z 18. stor. *Lestyin* (1773) možno čítať *Lěštiny*, preto nemožno vyľúčiť, že obec mala v stredoveku dva názvy *Lěščany* a *Lěščiny*, ak, pravda, nejde o chybu pisára (porov. záznam hneď o rok, t. j. z r. 1498 *Lesczeny*).

lietava, f., **létava**, f., hist. apel. okolie na vzhľad pekné, príjemné, od hist. men. adj. *let*, *-a*, *-o* s významom „pekný na vzhľad“, s príp. priestoru *-ava* ako v slovách *dial'ava*, *širava*, v názve *Stráňava*, dnes *Stráňavy*, obv. Žilina atď.; p. hes. *let*. – *Lytwa* 1300, *castrum Lethawa* 1321, *Lietawa* 1397, *Lethavka* 1598, *Lietava* 1773, dnes *Lietava*, obv. Žilina; pôv. *Lietava*, hist. *Létava*, názov založenej obce zrejme podľa názvu hradu (porov. záznam *castrum Lethava* 1321) motivovaného pekným vzhľadom jeho stavby i prírodou blízkeho okolia; v 16. stor. názov obce nadobudol zdrob. podobu *Lietavka* (*Lethavka* 1598) zdrob. príp. *-ka* iste podľa menšieho zastavaného priestoru stredovekej obce v porovnaní s priestorom hradných stavieb, no z hist. názvu obce *Lietava*, *Lietavka* sa už v stredoveku ustálil názov *Lietava*.

lik, m., hist. apel. niečo pekné, pekného vzhľadu, akoby vymaľované, zo-brazené, v sloven. blízke *líčiť* (od psl. koreňa *lik-* natierať, farbou, vápnom, v náreč. aj *ličný* prenes. na pohľad pekný, SSN II. 62, v 17. stor. doložené *líčiť* maľovať, v 18. stor., *líčenie* skrášľovanie, HSSJ II. 217 (psl. *ликъ*, blízke stčes. *ličný* pôvabný, pekný, srb., chorv. *lik* profil, tvár, podoba, *likovni* výtvarný, *slika* obraz, slovin. *lik* zobrazenie, rus., ukr. *lik* zobrazenie tváre, ikona, bulh. *lik* obraz, Vas. II. 495); p. hes. *likava*.

likava, f., hist. topon. apel. na pohľad pekný priestor; od hist. apel. *lik* niečo pekného vzhľadu (viac v hes. *lik*) príp. priestoru *-ava*; p. hes. *lietava*. – *Likawa* 1341, *Likawa* 1460, *Likauka* 1773, dnes Likavka, obv. Ružomberok; pôv. *Likava*, názov založenej obce zrejme podľa názvu hradu *Likava* motivovaného jeho stavbou pekného vzhľadu i peknou prírodou horského okolia (n. v. chotára obce 470 – 1288 m); názov obce neskôr nadobudol zdrob. podobu príp. *-ka* iste na odlišenie názvu hradu (p. hes. *lietava*); názov v zdrob. forme *Likavka* sa zaužíval.

lipa, f. listnatý strom s liečivými kvetmi, *Tilia*; sloven. *lipa*, apel. hist. doložené v 17. stor., HSSJ II. (čes. *lípa*, poľ. *lipa* atď.). – *Korna Lypa* 1364, *Harskuth* 1773, dnes *Lipovník*, obv. Rožňava; pôv. *Krná Lipa* (od *lipa* s prívl. *krná* vo význame „zaostalá v raste“), v sloven. blízke *zakrnelý*, *zaostalý* v raste, prípadne *krnáč* *zakrnelý*, *krivý*, v raste *zaostalý* strom, *krnieť* *zaostávať* v raste, *krpatieť* (čes. *krněti* *prachnivieť*, srb., chorv. *krnj* *poškodený*, *odlomený* atď.); p. heslá *krný*, *krnovec*, *krnča*; v minulosti sa ustálil maďar. názov obce *Hárskút* (1773) vo voľnom preklade *studňa* v lipovom háji, ktorý v r. 1920 nahradil dnešný názov obce *Lipovník* (p. hes. *lipovník*); pôv. názov v prepise *Krná Lipa* motivovala staršia *lipa* alebo staršie *lipy* v blízkom háji s korunami zničenými vetrom, s polámanými haluzami a pod.; nový názov obce *Lipovník* sa zaužíval.

Lip'ane, pl., **Lipjane**, pl. ľud. živý názov osadníkov s príbytkami v blízkosti lipového hája alebo menšieho lipového porastu (názov od *lipa* obyvateľ. príp. -'ane). – *Septem Tylis* 1312, *Sybulendun* 1315, *Hethas* 1352, *Lippany* 1773, *Lipany*, *Lipjany* 1808, dnes *Lipany*, obv. Prešov; názov motivovaný lipovým hájom, pri ktorom obec vznikla; obec v 14. stor. sa stala mestčekom a v erbe mala sedem líp (VSO II.), to motivovalo vznik úrad. názvov mestčeka, a to v lat. zázname z r. 1312 v prepise *Septem Tiliis*, čiže z lat. *septem* *sedem* a *tilia* *lipa*, v r. 1315 v nem. prepise *Sieben Linden*, v preklade *Sedem Líp* a v r. 1352 v maďar. v prepise *Héthárs*, v preklade *Sedem Líp* (*hét* *sedem*, *hárs*, *hársfa* *lipa*); v ľudovom prostredí vznikol názov *Lip'ane*, z neho po zmene *p'* na *pj* *Lipjane* (porov. záznam *Lipjany* z r. 1808), z ktorého po úprave vznikla dnešná podoba názvu *Lipany*.

lipník, m., topon. apel. priestor porastený lipami (od *lipa* príp. miesta -*nik* ako v slovách *trávník*, *rybník*, k tvorbe názvu čes. názov *Lipník*, názov poľ. *Lipnik* atď.). – *Lypnek* 1432, *Lipnik* 1773, *Lipník* 1808, dnes *Lipník*, obv. Prievidza; názov motivovaný miestom lipového porastu; hist. forma názvu sa zachovala dodnes.

lipovec, m. miesto porastené lipami (od koreňa *lip-* v slove *lipa* príp. priestoru -*ovec* ako v názvoch *Tisovec*, *Jelšovec* a i.). – *Lypouch* 1320, *Lypolch* 1427, *Lipowecz* 1773, dnes *Lipovce*, obv. Prešov; pôv. *Lipovec*; názov podľa miesta porasteného lipami, novšou úpravou topon. príp. -*ovce* vznikla dnešná podoba názvu *Lipovce*, zrejme s cieľom odlíšiť názov obce od iných názvov obcí v podobe *Lipovec*. – *Lypolch* 1413, *Lypowch* 1427,

Lipowcze 1773, *Lipowec* 1808, dnes *Lipovec*, obv. Rimavská Sobota; pôv. *Lipovec*, neskôr názov upravený topon. príp. *-ovce* nadobudol podobu *Lipovce* (1773), no ustálil sa pôv. hist. názov *Lipovec*. – *Lippouch* 1397, *Lypowcz* 1437, *Lipowecz* 1773, dnes *Lipovec*, obv. Martin; názvy motivované miestom porasteným lipami (k tvorbe porov. názov čes. *Lipovec*, poľ. *Lipowiec*, srb. *Lipovac* a i.); hist. názov sa zachoval v pôv. podobe *Lipovec*.

lipovník, m., topon. apel. miesto porastené lipami, lipový háj (od koreňa *lipov-* v adj. *lipový* príp. miesta *-ník*; p. hes. *lipník*). – *Liponouk* 1244, *Lipolnok* 1317, *Lipovník* 1808, dnes *Lipovník*, obv. Topoľčany; pôv. *Lipovník*; názov motivovaný lipovým hájom v blízkosti založenej obce; hist. záznamy názvu vznikli pod vplyvom stmaďar., v sloven. prostredí sa dodnes zachovala pôv. forma názvu *Lipovník*.

Reálnosť výkladu významovej stránky hist. apel. *lipovník* ako lipový háj potvrdzuje záznam z r. 1208 (CDES I. 114) o existencii hája nazývaného *Lipovník* v okolí Pezinka v znení *ad unum nemus, quod dicitur Lipounuk*, v preklade k jednému háju, lesu, ktorý sa nazýva *Lipovník* (lat. *nemus* háj, les).

lipový, -á, -é, adj. to, čo pochádza z lipy (drevo, kvet), čo pozostáva z lipových stromov (háj, lesík); v sloven. *lipový*, adj. hist. doložené v 16. stor., HSSJ II. 222 (čes. *lipový*, poľ. *lipowy* atď.). – *Lipowa* 1567, *Lippowa* 1773, *Lipová* 1808, dnes *Lipová*, obv. Bardejov; názov v tvare adj. fem. *Lipová* motivovala poloha založenej obce v blízkosti lipového hája; hist. názov v tvare adj. fem. *Lipová* sa ustálil už v stredoveku a zachoval sa dodnes.

SKRATKY

Literatúra: Brück. – BRÜCKNER, Alexander: Słownik etymologiczny języka polskiego. Warszawa: Wiedza powszechna 1957.

CDES I. – Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae. Pripravil R. Marsina. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1971.

HSSJ I. – VII. – Historický slovník slovenského jazyka. I. – VII. Red. M. Majtán. Bratislava: VEDA 1991 – 2008.

Mch. – MACHEK, Václav: Etymologický slovník jazyka českého. 2. vyd. Praha: Academia 1958.

MŠČS – BELIČ, Jaromír – KAMIŠ, Adolf – KUČERA, Karel: Malý staročeský slovník. Praha: Academia 1968.

SSN I., II. – Slovník slovenských nářečí. I., II. Red. I. Ripka. Bratislava: VEDA 1994, 2006.

ŠmVd. – ŠMILAUER, Vladimír: Vodopis starého Slovenska. Bratislava a Praha 1932.

Vas. I. – IV. – VASMER, Maks: Etymologičeskij slovar' russkogo jazyka. I. – IV. Pripravil O. N. Trubačev. Moskva: Izdatel'stvo Progress 1964 – 1973.

VSO I. – III. – Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. I. – III. Red. M. Kropilák. Bratislava: VEDA 1977 – 1978.

Skratky jazykov: brus. – bieloruský, bulh. – bulharský, čes., češt. – český, čeština, chorv. – chorvátsky, maďar. – maďarský, maďarčina, náreč. – nárečie, nem. – nemecký, nemčina, poľ. – poľský, poľština, psl. – praslovanský, rus. – ruský, sloven. – slovenský, slovenčina, slovin. – slovinský, srb. – srbský, stčes., stčešt. – staročeský, stará čeština, stmaďar. – staromaďarský, stará maďarčina, stpoľ. – staropoľský, stará poľština, ukr. – ukrajinský, východogemer. náreč. – východogemerské nárečie.

Iné skratky: adj. – adjektívum, a i. – a iné, apel. – apelatívum, a pod. – a podobne, archeol. – archeologický, atď. – a tak ďalej, cirk. – cirkevný, čes. – český, dokl. – doklad, etym. – etymologický, expr. – expresívny, f., fem. – femininum, hes. – heslo, hist. – historický, hromad. – hromadný, konc. – koncový, koncovkový, lat. – latinský, ľud. – ľudový, m – meter, m., mask. – maskulinum, maďar. – maďarský, men. adj. – menné adjektívum, n – nasledujú čísla ďalšej strany, n. v. – nadmorská výška, nem. – nemecký, neut. – neutrum, obv. – obvod, obyvat. – obyvateľský, obyvatelia, orientač. – orientačný, p. – pozri, paral., paralel. – paralelný, pl. – plurál, poľ. – poľský, pomn. – pomnožné, porov. – porovnaj, pôv. – pôvodný, prenes. – prenesene, príp. – prípona, prípad. – prípadne, privl. – prívlastok, prívlastňovací, r. – rok, slab. – slabičný, sloven. – slovenský, stor. – storočie, t. j. – to jest, topon. – toponymický, topon. apel. – forma apelatíva vyskytujúca sa iba v miestnom názve, úrad. – úradný, zač. – začiatok, zdrob. – zdrobnený, zdrobnenina.

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

Trhan, šklban, iba z misy...!

DAGMAR ŠIMUNOVÁ

Takúto mienku mala Činka mamka o svojom budúcom zaťovi vo veršovanej rozprávke Ludmily Podjavorinskej *Čin Čin*, keď sa vrabčie rodiny na pytačkách pohádali. Čo chceta týmito slovami vyjadriť? Že nastávajúci zať chodí otrhaný, že je chudobný a ešte k tomu aj niktoš a lenivec?

Nuž, keď niekto nebol upravený, chodil v roztrhaných, obnosených šatách a ešte k tomu bol aj nemajetný, okolie mu ihneď prisúdilo rôzne, veľmi často hanlivé pomenovania, prívlastky i prezývky.

Substantíva *trhan* i *šklban* sú súčasťou slovnej zásoby spisovného jazyka i slovenských nárečí a sú utvorené zo slovies *trhať*, *šklbať* činiteľskou príponou *-an*.

Krátky slovník slovenského jazyka (2003) vykladá lexému *trhan* v dvoch významoch: 1. otrhaný človek, otrhanec, šklban; 2. bedár, chudák, niktoš a štylisticky príznakovej lexéme *šklban* pripisuje význam „trhan, otrhanec; tulák (obyčajne v nadávkach)“.

Obe lexémy sú bohato zastúpené aj v slovenských nárečiach. Lexéma *šklban* aj v rôznych hláskových a slovotvorných variantoch (*škl'ban*, *šklbaň*, *šklbáň*, *škl'baň*, *šklbon*, *škuban*, *skubaň*, *škubák*, *škubl'ič*, *šklbo*) i významoch a v niektorých kútoch Slovenska na spomínané významy nájdeme aj iné expresívne pomenovania, ktoré by sme medzi spisovnými slovami márne hľadali.

Gdo povedau, že som šklban, hñed' mu papuľu rozmlátim! (Pukanec, o. Levice); *Obľeš sä porádñe, ñejdi medzi l'id'i ako trhan!* (Kokava nad

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA 2/0103/11 Slovník slovenských nárečí.

Pozn. – V príspevku uvádzame názvy obcí a ich okresov v súlade so zásadami využitými v Slovníku slovenských nárečí, t. j. podľa administratívneho členenia z r. 1948 (p. Slovník slovenských nárečí I., 1994, s. 38 – 39).

Rimavicou, o. Rimavská Sobota); *Vizieráš jako škubák, obleč sa!* (Prosné, o. Považská Bystrica); *Už je s neho hotoví škuban, neumiti, otrhaní a špinaví* (Bzince pod Javorinou, o. Nové Mesto nad Váhom); *Jakiška tarhan do naz idze, paterce, jaki obdarti!* (Sabinov) – i takto sa ľudia vyjadrovali o človeku, ktorý nedbal o svoj zovňajšok a chodil v roztrhaných šatách.

V Bošáci, v okolí Považskej Bystrice, v Gemerí či v Šariši takéhoto otrhanca pomenúvajú aj inými výrazmi, napr. *plundrák, ľafan, cacor, carhoš, carhák, cundroš: Ti plundrák!* (Bošáca, o. Trenčín); *Ti ľafan!* (Prosné, o. Považská Bystrica); *Ak visí tot kabát na tebe ani na dákom cacorovi!* (Kameňany, o. Revúca); *Ešte bi mi aj takí cahoš kceu roskázovat!* (Muránska Dlhá Lúka, o. Revúca); *S takim carhákom se ani do reši nedám* (Slavošovce, o. Rožňava); *To takí cundroš, ňima aňi poradneho lacha* (Dlhá Lúka, o. Bardejov).

Aj malým nezbedníkom, ktorí si šaty pri hre či iných huncútstvách dotrhali, ušli sa náležite pomenovania. Ich mamky si veru často nahnevane povzdychli: *Tento trhan, zase prišou z d'ierou na riti, abi zase opšivala!*; *Bože, si ti len šklban, čera som ti dala dobré šati a ňeská sa už rostrhané* (Návojovce, o. Topoľčany); *Najmlaččí býv veľkí trhan, naprišivala son sa mu flakón na galoti!* (Radošina, o. Nitra); *Aňi ňevém, čo uš tín trhanom dám obléct', šecko na nih len tag horí* (Lapáš, o. Nitra); *Škuban jeden, šecko na ňem porád horí* (Kuchyňa, o. Malacky); *To je takí drancir, hnet šecko rošklbe na sebe, drancir čertóv!* (Lukáčovce, o. Hlohovec); *Lem fčera som mu nohafki dala nove a pater na ňeho, na drancira, už jih rozdrel* (Bzenov, o. Prešov); *Ta, ti chal'ec, tebe ňidž dluši ňevitrime!* (Dlhá Lúka, o. Bardejov). A detváky boli radi, ak sa to skončilo iba takto, lebo často sa pridali aj poriadny výprask.

Keď sa k otrhaným šatám a neupravenému vzhľadu chlapa pridružila jeho chudoba a nedajbože aj tuláctvo, žobranie či nečestné správanie, mal po chlebe. Hlavne u žien. Hneď ho ohodnotili. *Takí šklban, skade ruka, skade noha!* (Sebechleby, o. Krupina); *S takim šklbanom je najlepšie mať svatí pokoj. Drží tu pred ľudmi hore nos, a je to len jednoduchí šklbo* (Hliník nad Hronom, o. Nová Baňa); *Kedisi bou dobrí krajčir, ale spusteú sa, štau sa trhan* (Bánovce nad Bebravou); *Čobi takí škuban mal!* (Bošáca, o. Trenčín); *Šade sa nájde takí škuban, čo človeku nohi podetne* (Trenčianska Závada, o. Trenčín); *Takí šklbon, len tot prišóv do dzedzini a uš sce roskázovat, ani*

porciju neplací (Šípkové, o. Piešťany); *Z ňeho ľem taki tarhan zostaŕne, bo ŕe niď ŕneviuĉil* (Gregorovce, o. Sabinov). A ak sa v Rieĉnici na Kysuciach objavili ľudia pochybnej existencie, niĉomnĉi, hneď o nich povedali: *Taki trhaŕia priŕli*. Na Spiŕi takĕhoto ĉloveka obĉas prezývajú *obervanec* (Studeneĉ, o. Levoĉa) a v ŕariŕi aj *obdarĉuch* (Ratvaj, o. Sabinov; ŕirokĕ, o. Preŕov).

Matky dievĉat nerady videli, keď si ich dcĕry priviedli domov neporiadne obleĉenĕho mládenca. A ak bol eŕte aj z chudobnejŕich pomerov, hneď im bolo vŕetko jasne. *Mojĕ dŕiavka vera nepvajde za takiho trhana!* (Ratkovĕ, o. Revúĉa); *Za takĕho ŕkubľiĉa ca veru ŕedám!* (Papradno, o. Povaŕŕka Bystrica); *To je ŕklban, s'ĕ moju d'ieuku a ŕeuŕivĕ aŕi seba* (Návojovce, o. Topoľĉany).

V Hornej Lehote na Orave mŕžu vŕak *trhanom* nazvať aj ĉloveka veselej náture, v Gemeri o ĉloveku, ktorý vŕetko robĕ rýĉhlo, ale ĉasto neporiadne, vravia: *Na toho sĕ ŕemuoŕeŕ ŕpoľĕhnúťi, to je ľen taki ŕklban* (Kokava nad Rimavicou, o. Rimavskĕ Sobota); *To je taki ŕklban, do ŕitkiho se lape a niď nedokonŕi* (Prihradzany, o. Revúĉa); *Preŕ si ti fŕe taki trhan?* (Rochovce, o. Roŕŕava). Ba aj o ŕivom dieľati povedia: *Tot ŕklban neposedne ani za minút* (Kameňany, o. Revúĉa). A v Spiŕskom ŕtvrku *skubaŕ je taki ĉlovek, co rad i malu vedz dakemu veŕŕe*.

Jestvuje aj ŕenský náprotivok slova *trhan*. Keď v Kraľovanoch na Orave priŕla otrhanĕ chudobnĕ nevesta tam, kde nebola vĕtanĕ, uŕ aj ju odhĕľali hanlivým: *Skobna, trhna, ber sa z domu!* (Kraľovany). A v Pĕrnici aj ŕena mŕže byť nazvanĕ ŕklbanom: *Tĕ ĉo niď ŕemala, tĕ bola ŕklban, tĕ ostala v ŕedostatku*.

Akoŕe pokračovali rozprĕvkovĕ vrabĉie nahovĕrky? Pani ĉimĉarovĕ, ĉimova vrabĉia mama, nezostala budúĉej svatke niĉ dlŕnĕ a o svojej budúĉej neveste sa tieŕ nevyjadriĕa lichotivo. Takŕe o *gajdĕch, koblerĕch, dranculiach, cafrĕch* a *cafrangŕŕkach, nahoritniciach, mastiguliach* aj o iných pomenovaniach ŕien v *rosfarandereniĕ ŕatĕch*, teda o nedbanlivo odetých a upravených ŕenĕch, aŕ niekedy nabudúĉe.

ROZLIČNOSTI

Slovné spojenie (už) je po smrti

Predložkovým spojením *po smrti* sa označuje časová hranica, ktorou je smrť (najmä u človeka), t. j. zánik jeho života, ako je to vo vetách *Každého asi zaujíma, čo je smrť a čo je po smrti*. (Slovenský národný korpus; ďalej SNK) – ... *ľudský život má zmysel aj v tom, že je orientovaný na niečo, čo je po smrti*. (SNK) – *Oblúbený kapucínsky kňaz je po smrti uctievaný rovnako ako za svojho života*. (SNK) – *Existuje život po smrti a existuje ľudská duša?* (Internet; ďalej Int) – *Ani dvadsať rokov po smrti posledného prezidenta ČSSR sme sa nedokázali vyrovnáť s jeho osobou*. (Int) – *Vlastnícke práva mnohých skladieb sú po smrti Jacksona nejasné*. (Int) – *Pokiaľ nie je stanovené inak, plnenia budú rozdelené rovnakým dielom medzi hlavné oprávnené osoby, ktoré sú po smrti poisteného nažive*. (Int)

V jazykovej praxi sa v súčasnosti čoraz častejšie stretáme s predložkovým spojením *po smrti* v slovných spojeniach (*už) je po smrti, (už) sú po smrti*, ktorými sa nevyjadruje časová hranica, ktorou je smrť, ale sa naznačuje, že niekto zomrel, že niekto je (*už) mŕtvy*. S takýmito vyjadreniami sa stretáme nielen v neoficiálnych, súkromných jazykových prejavoch, ale aj v oficiálnych verejných prejavoch, v médiách či v umeleckých textoch. Na ukážku uvedieme niekoľko dokladov z internetových stránok a zo Slovenského národného korpusu: *Moja Cica, čo už je po smrti, mala najradšej mňa...* (Int) – *Ja som jeho stránku objavila ešte minulý rok a až dnes som zistila, že už je po smrti*. (Int) – *Lenže lekár sa mi kázal posadiť a na to mi povedal, že už je po smrti*. (Int) – *Nie je obžalovaný, pretože už je po smrti*. (Int) – ... *z úcty k nemu nechcel, aby sa jeho meno vláčilo po médiách, keď už je po smrti a nemôže sa brániť*. (Int) – *A už je po smrti, už nemá cieľ a kruh snov nezlomí, však kam by šiel!?* (Int) – ... *ani nevedia, že Saddám Husajn je po smrti*. (SNK) – *Naposledy vypovedal pred šiestimi rokmi v americkom Kongrese, dnes je po smrti*. (SNK) – *Hlava gangu je po smrti*. (SNK) – *Antim stále nechcel*

Text vznikol pri riešení grantového projektu *Kontrafakčný výskum slovej zásoby slovenčiny a češtiny a jazyková kultúra* – 2. etapa (VEGA č. 2/0076/11).

verit', že *Spiridon je po smrti*. (SNK) – *Belgický cyklista Franck Vandembroucke je po smrti*. (SNK) – *Dvaja sú po smrti už desať rokov*. (Int) – *Reprodukuje len diela autorov, ktorí sú po smrti dostatočne dlho, aby to smel*. (Int) – *K tomu dochádza v momente, keď napríklad nie sú rodičia schopní platiť (napríklad preto, že sú po smrti) výživné svojim deťom, alebo naopak*. (Int)

Slovné spojenia (*už je po smrti*/(*už*) *sú po smrti*) sa v slovenských výkladových slovníkoch, ako je starší Slovník slovenského jazyka (4. zv. z roku 1964) či novší Krátky slovník slovenského jazyka (4. vyd. z roku 2003), pri hesle *smrť* neuvádzajú. To signalizuje, že ide o slovné spojenia, ktoré sa v rečových prejavoch u nás začali používať až v ostatných rokoch. Pri pozornejšom skúmaní sme zistili, že uvedené slovné spojenia majú pôvod v češtine a do rečových prejavov niektorých používateľov slovenčiny sa dostávajú z českých textov. O českom pôvode slovného spojenia (*už je po smrti*) sa môžeme presvedčiť v českých výkladových slovníkoch. Toto slovné spojenie v hesle *smrť* zachytáva Příruční slovník jazyka českého (5. diel, písmená S – Š, z r. 1948 – 1951) v doklade z diela J. Jahodu *Bratr Václav je po smrti* a vysvetľuje ho slovesom *zemřel*. Slovník spisovného jazyka českého (5. zv., písmená R – S, 2. vyd. z r. 1989) slovné spojenie *je po smrti* s vysvetlením „zemřel“ v rámci v hesla *smrť* zaraďuje už medzi frazeologické spojenia.

Slovné spojenie (*už je po smrti*) v spisovnej slovenčine nie je potrebné, keďže na vyjadrenie významu „prestáť žiť“ máme jednak štylisticky neutrálne slovesá *zomrieť* a *umrieť*, knižné sloveso *skonat'*, frazeologizmy *odísť naveky*, *odobrať sa na večnosť*, *odísť zo sveta*, *opustiť navždy*, *opustiť tento svet*, *odísť na pravdu Božiu*, *zísť zo sveta*, *prísť o život* a podľa kontextu a komunikačnej situácie niekoľko desiatok ďalších vhodných frazeologizmov, ktoré sa uvádzajú v Synonymickom slovníku slovenčiny (3. vyd. z r. 2004). A napokon nemožno obísť ani slovné spojenie (*už je mŕtvy*) a jeho synonymný výraz *je nebohý*, prípadne ďalšie synonymné výrazy uvádzané v citovanom slovníku. V pripravovanom Veľkom česko-slovenskom slovníku sa v rámci hesla *smrť* medzi dokladovými spojeniami uvedie aj české spojenie *je po smrti* so slovenskými ekvivalentmi *zomrel*, *umrel*, *je mŕtvy*.

Matej Považaj

SPRÁVY A POSUDKY

Päťdesiat rokov slovakistiky na Filozofickej fakulte v Novom Sade

V sobotu 1. decembra 2011 slovakistika v Novom Sade (Srbsko) oslávila päťdesiate výročie existencie. V roku 1961 sa na filozofickej fakulte zriadilo dvojročné štúdium pre učiteľov slovenského jazyka a literatúry na základných školách. Neskôr sa štúdium rozšírilo na štvorročné, dnes funguje podľa Bolonskej deklarácie ako päťročné a končí sa titulom „master“ (slovenský ekvivalent Mgr.).

Počas päťdesiatich rokov sa menili organizačné štruktúry i názvy, dnes je to oddelenie slovakistiky. V minulosti tu vyučovali významné pedagogické a vedecké osobnosti z radov vojvodinských Slovákov: akademik J. Kmeť, profesori M. Filip, D. Dudok, M. Týr, docenti M. Myjavcová, J. Valihora a aj dnes tu vyučujú a v slovakistickej vede aktívne pôsobia profesori M. Harpáň, M. Dudok, S. Čelovský, A. Marićová, J. Hodoličová, docenti A. Svetlík, A. Makišová a je tu aj nádejná mladá generácia: asistentky J. Uhláriková, Z. Týrová, M. Šimáková Speváková.

Za päťdesiat rokov štúdium dokončilo vyše 120 mladých ľudí, ktorí dnes tvoria výrazný slovenský intelektuálny potenciál v Srbsku. Pracujú na školách rozličného typu, sú redaktori v printových aj elektronických médiách, korektori, zamestnanci knižníc i kultúrnych spolkov, prekladatelia, významné osobnosti vo vede a v umení. Takmer dve tretiny z nich prišli 1. decembra na slávnostné zasadnutie katedry. Účastníci zasadnutia si vypočuli príhovor veľvyslanca Slovenskej republiky v Srbsku JUDr. Jána Varša, CSc., ďalej dlhoročného vedúceho katedry prof. PhDr. Michala Harpáňa, CSc., prvej podpredsedníčky vlády AP Vojvodiny a predsedníčky Národnostnej rady slovenskej národnostnej menšiny Anny Tomanovej Makanovej (zároveň prvej absolventky štvorročného štúdia), zástupcov univerzity a fakulty a ďalších hostí.

Súčasťou oddelenia slovakistiky je lektorát slovenského jazyka a kultúry. Pôsobili tú lektori, významné osobnosti slovenskej vedy, medzi nimi

doc. PhDr. Emil Horák, CSc., prof. PhDr. Jozef Mlacek, CSc., doc. PhDr. Miloš Darovec, CSc., prof. PhDr. Zuzana Hurtajová, CSc. Teraz tu pôsobí prof. PhDr. Juraj Glovňa, CSc. Lektori vysielaní Ministerstvom školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky plnia dôležitú funkciu pri udržiavaní a kultivovaní spisovnej slovenčiny a slovenskej identity a pri propagácii slovenskej kultúry. Za bývalých lektorov sa prihovoril doc. Emil Horák, ktorý spomenul aj ťažké obdobie počas svojho pôsobenia, keď vzájomné vzťahy medzi Slovenskou republikou a bývalou Juhosláviou neboli ideálne. Po slávnostnom zhromaždení absolventi slovenského jazyka a literatúry diskutovali s učiteľmi a s hosťami o svojich skúsenostiach a spomínali na pekné časy štúdia.

Juraj Glovňa

Nová učebnica slovenčiny pre ukrajinských študentov

[PACHOMOVA, Svetlana Nikolajevna – DŽOGANIK, Jaroslav: *Slovackij jazyk: Učebnik dl'a študentov vyššich učebnych zavedenij.* (Pachomovová, S. – Džoganík, J.: Slovenský jazyk: Učebnica pre študentov vysokých škôl.) Svidník – Užhorod: Tlačiareň svidnicka 2010. 480 s. ISBN 978-80-89392-15-5.]

Geografické susedstvo Slovenska s Ukrajinou, rozvíjajúca sa hospodárska spolupráca, ale predovšetkým historicky podmienené a mnohoaspektové paralely časti kultúrneho prostredia východného Slovenska a Zakarpatskej Ukrajiny prirodzene predznamenávajú, že slovakistika ako študijný odbor na zahraničných univerzitách sa azda najprogressívnejšie rozvíja práve v podmienkach Filologickej fakulty Užhorodskej národnej univerzity (FF UNU).

Ukrajinskí študenti slovakistiky majú v súčasnosti k dispozícii modernú učebnicu základov slovenského jazyka od S. Pachomovovej a J. Džoganika z Katedry slovenskej filológie FF UNU s názvom *Slovacka mova: Pidručnyk dl'a vyššych navčal'nych zakladiv* (Užhorod 2008), ktorá sa pokúsila nadviazať na staršie slavisticky orientované učebnice slovenského jazyka, ale záro-

veň reaguje na nové spoločenské podmienky obidvoch národov a takisto na dynamiku jazyka podmienenú vonkajšími vplyvmi. Sami autori si však už pri koncipovaní tejto vysokoškolskej učebnice uvedomovali aktuálne smerovanie lingvisticky orientovanej slovakistiky na Ukrajine nielen ako jazyka jednej z menšín žijúcich na Ukrajine (v Zakarpatskej oblasti uvádza slovenskú národnosť vyše 6 000 obyvateľov), ale predovšetkým ako cudzieho jazyka. Na túto myšlienku nadviazalo aj vydanie ďalšej učebnice slovenského jazyka od tých istých autorov, ktorú pred niekoľkými mesiacmi prezentovali na Slovensku aj na Ukrajine.

Vysokoškolskú učebnicu *Slovackij jazyk: Učebnik dl'a studentov vysšich učebnych zavedenij* (Svidník – Užhorod 2010) z tohto pohľadu možno označiť za učebnicu slovenského jazyka určenú pre širšie slavistické spoločenstvo, čo autori naznačili aj tým, že výklady a sprievodné texty koncipovali po rusky. V porovnaní so staršími, aj keď na svoj čas kvalitnými učebnicami J. Mistríka a R. Tuguševovej (*Učebnik slovackogo jazyka*, 1981) a P. Baláža, M. Darovca a M. Čabalu (*Slovackij jazyk dl'a slavistov*, 1972 – 1995) ukazuje sa aktuálnosť predstavovanej učebnice z Katedry slovanskej filológie Užhorodskej národnej univerzity vo viacerých oblastiach: v súčasnej lexike, ktorá berie do úvahy nové pojmy vo vede, v politike, ekonomike aj bežnom spoločenskom živote, v citlivom výbere tém blízkych súčasnému (osobitne mladému) človeku, no predovšetkým v tom, že berie do úvahy rusko-slovenskú interferenciu. Dielu preto výrazne prospela vzájomná a dlhoročná slovensko-ukrajinská skúsenosť S. Pachomovovej a ukrajinsko-slovenská skúsenosť J. Džoganíka vo vyučovaní slovenského jazyka ako cudzieho jazyka v podmienkach stabilnej skupiny príjemcov (študentov slovanskej filológie).

Oproti pôvodnej učebnici *Slovacka mova* (2008) je toto vydanie zamerané na ruskojazyčných príjemcov (je určené aj ruskojazyčným Ukrajincom), a teda teoretický materiál aj cvičenia sú koncipované s prihliadnutím na vplyv ruského jazyka.

Učebnica pozostáva z 35 hodín, resp. lekcí. Prvých päť úvodných lekcí čitateľa oboznamuje so slovenskou abecedou, základmi zvukovej a morfolologickej roviny slovenského jazyka. Autori kladú dôraz na výber cvičení zameraných na artikuláciu špecifických slovenských hlások, ale takisto na systémové javy realizujúce sa na suprasegmentálnej úrovni – v tejto etape

sa dôraz kladie na korektnú slovenskú výslovnosť a správne čítanie slovenského textu. Prezentovanie gramatického systému je kontrastívne – na pozadí nerozdielných a blízkych systémových javov sa vysvetľujú odlišné javy. Autori veľmi pozorne a prehľadne spracovali najmä špecifické a rozdielne javy (dištingtívnosť kvantity slovenských vokálov, diftongy, samohláskové skupiny, použitie slovies *byť*, *mať* v slovenskej vete, osobitosti gramatických kategórií a pod.). Prehľadné teoretické výklady vhodne dopĺňajú a obmieňajú praktickými cvičeniami zameranými na osvojenie si kontaktných výrazov a jednotlivých komunikačných situácií. Na precvičovanie správnej slovenskej výslovnosti slúžia aj dôkladne vybrané básne D. Heviera, J. Pavloviča a ďalších súčasníkov, založené na kalambúre, aliterácii či na ďalších zvukových figurách. Metódy čítania, počúvania a opakovania napokon vhodne doplnia priložený DVD nosič s ortoepicky správne načítanými slovenskými textami a mnohými cvičeniami založenými na predstieraných či skutočných dialógoch. Táto pomôcka je vhodná najmä pre samoukov, aj keď sami autori učebnicu primárne koncipovali ako učebnú pomôcku s využitím priamo na seminárnych cvičeniach v celkovom rozsahu 35 týždňov intenzívnej výučby a s cieľom dosiahnuť strednú (pokročilú) úroveň ovládania slovenského jazyka ako cudzieho jazyka.

Materiál každej lekcie má stabilnú štruktúru: učebný text a s ním súvisiace pomerne jednoduché otázky (ale veľmi dôležité práve vo fáze fixovania si základov skladby slovenskej vety a správneho používania náležitých gramatických kategórií; náročnosť otázok sa, pochopiteľne, stupňuje s pribúdajúcimi lekciami), dialógy zaoberajúce sa tematikou hlavného textu, slovník nových slov a slovných spojení, nasleduje gramatický blok (s veľkým dôrazom na morfológiu slovenského jazyka). Súvisiace cvičenia upevňujú slovnú zásobu a teóriu z gramatického bloku a zároveň rozvíjajú kompetenciu správne používať slovenský jazyk v rozličných komunikačných situáciách. Súčasťou každej lekcie sú úlohy rozvíjajúce správne návyky pri preklade textu (z ruského jazyka) do slovenského jazyka a napokon aj text na domácu prácu (čítanie slovenského textu a jeho preklad do ruského jazyka). Každá lekcia je ukončená jedným-dvoma vtipmi v rubrike *Ulybka na proščanie* (Úsmev na rozlúčku).

Okrem pomerne všeobecnej tematiky lekcí (moja izba, môj pracovný deň, trávenie voľného času, zariaďujeme si nový byt, študijný pobyt,

v knižnici, móda a pod.) autori do učebnice vhodne zaradili pomerne veľké množstvo odborných a pre študentov čoraz aktuálnejších tém vo forme textov určených na preklad (letná jazyková škola SAS, podpora študijných pobytov v programe Erasmus a v podmienkach Európskej únie), ale aj tém z blízkych kultúrnych kontextov (A. Duchnovič, A. Warhol), ba aj z prihraničnej oblasti (výlet do Karpát, prázdniny na dedine a i.). Pochopiteľne, autori vyberali aj ďalšie texty tak, aby sa študenti dozvedeli základné informácie o historicko-kultúrnom zázemí Slovenska, ale zároveň nadobudli aj relevantnú predstavu o súčasnom Slovensku. V porovnaní so staršími učebnicami slovenského jazyka pre slavisticky orientovaného zahraničného študenta sa autori usilovali prispôbiť vysoký štýl bežnému hovorovému jazyku (či „jazyku hovorovej reči“), čo vôbec neuberá na kvalite učebnice, ba nazdávame sa – práve naopak –, že ju robí komunikatívnejšou, živšou a atraktívnejšou pre súčasného záujemcu o štúdium slovenského jazyka ako cudzieho jazyka. Aj keď učebnica *Slovackij jazyk* je primárne zameraná na študentov filológie, ktorí sa napríklad v podmienkach ukrajinského vysokého školstva učia slovenský jazyk ako základný alebo druhý slovanský jazyk či ako cudzí jazyk, istotne ju možno odporúčať ako základnú učebnú pomôcku takisto v jazykových či špecializovaných gymnáziách, ale aj v rámci kurzov slovenského jazyka určených politológom, ekonómom, historikom či odborníkom na zahraničné vzťahy.

Juraj Hladký

SPYTOVALI STE SA

Račňa. – V jazykovej poradni Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra sme odpovedali na otázku, aký je v slovenčine spisovný štylisticky neutrálny ekvivalent slova *račňa*, ktoré opytujúca pociťovala ako hovorové slovo.

Predmet, ktorý je známy pod označením *račňa*, poznajú a používajú nielen vykonávatelia technických profesií, napr. automechanici alebo montéri, ale aj tí, ktorí s ním neprichádzajú do styku v rámci svojho povolania, ale napríklad iba ako majitelia áut alebo športovci. Slovo *račňa* sa najčastejšie používa namiesto dvojslovného označenia *račňový kľúč* ako nástroja na uťahovanie a povoľovanie skrutiek využívajúceho mechanizmus ozubeného kolieska so západkou. Rovnaký – *račňový* – mechanizmus je súčasťou aj iných druhov technických pomôcok, napríklad zdvíhakov alebo napínacích zariadení na uťahovanie popruhov (pri upevňovaní predmetov určených na prevoz) či povrazov (napr. na volejbalových alebo tenisových sieťach). V textoch na internete (hlavne v ponukách obchodov s náradím) sa so slovom *račňa* stretávame aj v prívlastkových spojeniach, v pomenovaniach *uhlová račňa*, *kĺbová račňa*, *teleskopická račňa*, *vzduchová račňa*, *pneumatická račňa*, *rotačná račňa* a aj v textoch Slovenského národného korpusu sú doklady na fungovanie podstatného mena *račňa* a prídavného mena *račňový*, napríklad *montáž sa robí pomocou sťahovacích rační*; *podarilo sa mi tam horko-ťažko dopasovať malú račňu a dotiahnuť ho*; *prepínací račňový mechanizmus s možnosťou zablokovania*; *spätný prepínač integrovaný do račňového mechanizmu na prenos veľkého uťahovacieho momentu*.

Podstatné meno *račňa* či prídavné meno *račňový* majú pôvod v nemčine, v podstatnom mene *Ratsche* „rapkáč“ alebo v slovese *ratschen* vo význame „rapkať“, teda názov nástroja (mechanizmu) bol motivovaný podobnosťou s ozubeným kolieskom v rapkáči, resp. so zvukom, rapkaním, ktorý vydáva. Odborne sa takýto kľúč nazýva *rapkáčový kľúč* (porov. napríklad Česko-slovenský slovník. Bratislava: Veda 1979) a prídavné meno *rapkáčový* sa používa aj pri označení iných nástrojov, napr. *rapkáčový zdvi-*

hák. V rovnakom význame sa niekedy používa aj prídavné meno *západkový* – *západkový kľúč*, *západkový zdvihák*.

Aj keď podstatné meno *račňa* alebo viacslovné označenia s prídavným menom *račňový* sa v bežnej jazykovej praxi používajú oveľa častejšie ako príslušné ekvivalenty s prídavnými menami *rapkáčový* (*rapkáčový kľúč*) alebo *západkový* (*západkový kľúč*), možno ich kvalifikovať iba ako ne-terminologické pomenovania, ako hovorové slová alebo profesionalizmy. Podstatné meno *račňa* však v rámci určitej odbornej skupiny plní funkciu ekonomického dorozumievacieho prostriedku.

Iveta Vančová

Obsah 45. ročníka

FINDRA, Ján: Slovosled a zvrtné zámeno	42
FINDRA, Ján: Stavba textu a slovosled vety.....	342
HENSEL, Karol: Menoslovie rýb radu <i>Acipenseriformes</i>	12, 79
KAČALA, Ján: Neobsadzovanie pozície subjektu vety a desubjektívizácia	129
KAČALA, Ján: O pravopise názvu <i>vláda Slovenskej republiky</i>	337
MISLOVIČOVÁ, Sibyla: O spojeniach s prídavnými menami <i>kybernetický, virtuálny, internetový a počítačový</i>	348
OLOŠTIAK, Martin: Slovotvorba prevzatých vlastných mien v slovenčine I. Úvodné poznámky	3
OLOŠTIAK, Martin: Slovotvorba prevzatých vlastných mien v slovenčine II. Tvorenie od osobných mien	65
OLOŠTIAK, Martin: Slovotvorba prevzatých vlastných mien III. Tvorenie obyvateľských mien od zemepisných názvov	257
OLOŠTIAK, Martin: Slovotvorba prevzatých vlastných mien IV. Tvorenie prídavných mien od zemepisných názvov	321
ONDREJKOVÁ, Renáta: Prevzaté slová v slovenskej lexike – hungarizmy ..	280
POVAŽAJ, Matej: Genitív množného čísla podstatného mena <i>rehoľa</i>	276
POVAŽAJ, Matej: Slovesá typu <i>kapitánovať</i> v slovnej zásobe slovenčiny	200
ŽIGO, Pavol: Osudy slov <i>škatuľa</i> a <i>krabica</i>	193

DISKUSIE

POVAŽAJ, Matej: Konceptia Veľkého česko-slovenského slovníka	20
--	----

Z HISTORICKEJ LEXIKY

KRAJČOVIČ, Rudolf: Z lexiky stredovekej slovenčiny s výkladom názvov obcí a miest (25 – 30)	32, 98, 149, 207, 286, 353
---	----------------------------

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

BALLEKOVÁ, Katarína: Takto sa pradie zlatko	41
MARIČOVÁ, Anna: Staropazovské <i>drdá</i>	295
SMATANA, Miloslav: Niektoré názvy ovocia (ovocných plodov) v slovenských nárečiach I	58, 216
SMATANA, Miloslav: Ovocie, na ktoré sme takmer zabudli	107
ŠIMUNOVÁ, Dagmar: <i>Trhan, šklban, iba z misy...!</i>	362

ROZLIČNOSTI

Ako sa volá loptička, ktorá po dopade na zem opakovane vysoko skáče?	
M. P o v a ž a j	170
<i>Budeme sa sústrediť?</i> J. K a č a l a	232
<i>Kalamár a kalmár.</i> M. P o v a ž a j	116
Nové sloveso <i>zoponovať</i> . M. P o v a ž a j	299
Priezviská zložené z viacerých slov. M. M a j t á n	49
Slovné spojenie (<i>už</i>) <i>je po smrti</i> . M. P o v a ž a j	365

SPRÁVY A POSUDKY

Druhý zväzok Slovníka súčasného slovenského jazyka H – L vykročil k používateľom. K. G a j d o š o v á	185
Jazykovedec teoretik, praktik, popularizátor i manažér. M. Š i m k o v á	119
Jubilant profesor Juraj Glovňa. R. H l a v a t á – K. P e k a r í k o v á	123
Kniha o vzťahoch slovanských jazykov k latinčine a gréčtine. J. K a č a l a	308
Noc výskumníkov 2011 piatykrát na Slovensku. K. G a j d o š o v á	302
Nová učebnica slovenčiny pre ukrajinských študentov. J. H l a d k ý	368
Odišiel vynikajúci slovenský jazykovedec a literárny vedec (František Miko 1920 – 2010). J. K a č a l a	52
Príspevok do vejára štylistických náhľadov. V. P a t r á š	247
Päťdesiat rokov slovakistiky na Filozofickej fakulte v Novom Sade. J. G l o v ň a	367
Slovník súčasného slovenského jazyka pokračuje. M. P i s á r č i k o v á	234
Spomienka na profesora Jána Oravca. J. K a č a l a	173
Správa z medzinárodnej konferencie v Ústí nad Labem. L. L u p t á k o v á – D. M a č u d o v á	305
Syntax a morfológia – väzby, súvislosti a inšpirácie (profesorom Jánom Oravcom). M. M a c h o	179
Ucelený teoretický obraz spisovného jazyka. E. C h r e n k o v á	242
Význam jazykovej analýzy textu pre formovanie komunikačnej kompetencie. K. V r l í k o v á	312
Životné jubileum profesorky Anny Maričovej. J. G l o v ň a	301

SPYTOVALI STE SA

<i>Absorpcia</i> či „absorbacia“? L. K r á l i k	125
<i>Dohodár</i> . I. V a n č o v á	316
<i>Fľaškovateľ</i> a <i>fľašovateľ</i> . I. V a n č o v á	190
Obyvateľské meno od miestneho názvu <i>Mást</i> . M. P o v a ž a j	60

Prečo píšeme <i>svadba</i> , a nie <i>svatba</i> ? E. Králik	315
<i>Prehrdzavenie kovu</i> . I. Vančová	253
Prídavné meno k slovu <i>mokrad'</i> . I. Vančová	126
<i>Račňa</i> I. Vančová	372

Z JAZYKOVÝCH RUBRIK

Ako fúka vietor? K. Kálmánová	318
Ako robí kačka? K. Kálmánová	318
Blahodárny alebo blahodarný? I. Vančová	255
<i>Dlhujú</i> alebo <i>dlžia</i> ? I. Vančová	62
Dvojica zámen <i>tu</i> a <i>sem</i> . S. Duchková	320
O predložkách <i>okrem</i> a <i>mimo</i> . I. Vančová	256
O slove <i>deň</i> . S. Duchková	255
<i>Ryšavá</i> či <i>rysavá</i> . K. Kálmánová	192
<i>Stanoviško</i> a <i>stanovište</i> . I. Vančová	128
<i>Traja králi, trojkráľový</i> . I. Vančová	62
<i>Ťysoká latka</i> . I. Vančová	319
<i>Za domami, pod stromami</i> . I. Vančová	63
Index 45. ročníka. S. Mislovičová	377
Informácie autorom	64
Obsah 45. ročníka	374

Index 45. ročníka

Kurzívou sú vyladené slová, spojenia slov, väzby a pod., ktoré sa podrobnejšie rozoberajú z významovej, pravopisnej, výslovnostnej, gramatickej a štylistickej stránky.

- absorbovať*, pôvod, význam a pravopis slovesa 125 – 126
- absorpcia*, pôvod, význam a pravopis 125 – 126
- absorpčný*, pôvod, význam a pravopis 125 – 126
- baza*, význam a používanie v nárečiach 217 – 218
- blahodarný*, pravopis prídavného mena 255
- bobuľa*, genitív mn. č. 276
- brehuľa*, genitív mn. č. 276
- broskyňa*, význam a používanie v nárečiach 166 – 167
- brusnica*, význam a používanie v nárečiach 224 – 225
- ceduľa*, genitív mn. č. 276
- Cerová-Lieskové*, pôvod názvu 357
- Častan*, tvorenie obyv. mena 60 – 61
- ČECHOVOVÁ, Marie – KRČMOVÁ, Marie – MINÁŘOVÁ, Eva: Současná stylistika, recenzia 247 – 252
- čerešňa*, význam a používanie v nárečiach 165 – 166
- čučoriedka*, význam a používanie v nárečiach 223 – 224
- daniar*, tvorenie názvu a význam 317
- datľa*, genitív mn. č. 278
- dejiny jazyka: hungarizmy v slovenskej lexike 280 – 285; lexika stredovekej slovenčiny 32 – 40, 98 – 106, 149 – 157, 207 – 215, 286 – 294, 353 – 363
- dekanovať*, význam a používanie 203
- deň*, skloňovanie 255 – 256
- dialektológia: lexika týkajúca sa spracovania vláken 41 – 48; názvy ovocných plodov a ich odrôd v slovenských nárečiach 158 – 169, 216 – 231; slovná zásoba súvisiaca so slovesami *trhať*, *šklbať* v slovenských nárečiach 362 – 364; slovo *drdľ* a svadobné zvyky v Starej Pazove 295 – 298; staršie názvy ovocia v slovenských nárečiach 107 – 115
- dlhovat'*, význam a používanie 62 – 63
- dlžiť*, význam a používanie 62 – 63
- dohodár*, tvorenie, význam a používanie 316 – 317
- Dolná Krupá*, pôvod názvu 152 – 153
- DOLNÍK, Juraj: Teória spisovného jazyka, recenzia 242 – 246
- dóza*, význam a používanie 195
- drienka*, význam a používanie v nárečiach 107 – 108
- drumbľa*, genitív mn. č. 278
- dula*, význam a používanie v nárečiach 108 – 110
- dyňa*, význam a používanie v nárečiach 228 – 229
- egreš*, význam a používanie v nárečiach 220 – 222
- etymológia: slov *škatuľa* a *krabica* 193 – 199
- fakľa*, genitív mn. č. 276
- fľaškovač*, význam a používanie 191
- fľaškovat'*, význam a používanie 190
- fľaškovateľ*, význam a používanie 190 – 191
- fľaškovnía*, význam a používanie 191
- fľašovač*, význam a používanie 191
- fľašovať*, význam a používanie 190
- fľašovateľ*, význam a používanie 190 – 191
- fľašovňa*, význam a používanie 191
- fungovať*, pôvod a pravopis slovesa 125 – 126
- funkcia*, pôvod a pravopis 125 – 126
- funkčný*, pôvod a pravopis 125 – 126

- gaštan*, význam a používanie v nárečiach 168 – 169
- genitív množného čísla podstatných mien zakončených na *-la* 276 – 279
- Gerlachov*, pôvod názvu 209
- GLOVNĀ, Juraj, medailón pri príležitosti životného jubilea 122 – 124
- Golianovo*, pôvod názvu 286
- gula*, genitív mn. č. 278
- hlohyňa*, význam a používanie v nárečiach 216 – 217
- homoľa*, genitív mn. č. 278
- Horná Kráľová*, pôvod názvu 37
- Hostan*, tvorenie obyv. mena 60 – 61
- hruška*, význam a používanie v nárečiach 161 – 163
- husle*, genitív mn. č. 278
- inštrumentál mn. č. podstatných mien mužského rodu podľa vzorov *dub*, *stroj*, *chlap* 63
- internetový*: *i. priestor*, *i-á bezpečnosť*, *i-á špionáž*, význam a používanie 348 – 352
- jablko*, význam a používanie v nárečiach 159 – 161
- jahoda*, význam a používanie v nárečiach 228
- jarabina*, význam a používanie v nárečiach 169
- jasle*, genitív mn. č. 278
- jedľa*, genitív mn. č. 278
- jeseter*, *j. sibírsky*, *j. sibírsky obský*, *j. sibírsky bajkalský*, *j. sibírsky jakutský*, *j. sibírsky úzkonosý*, *j. krátkonosý*, *j. kolchidský*, *j. kórejský*, *j. zálivový*, *j. jazerný*, *j. ruský*, *j. zelený*, *j. sachalinský*, *j. japonský*, *j. jadranský*, *j. hladký*, *j. ostronosý*, *j. perzský*, *j. malý*, *j. amurský*, *j. čínsky*, *j. hviezdnatý*, *j. veľký*, *j. biely*, význam a používanie v menosloví živočíchov 14, 79 – 90
- jeseterodé*, význam a používanie v menosloví živočíchov 79
- jeseterotvaré*, význam a používanie v menosloví živočíchov 12, 14
- jeseterovité*, význam a používanie v menosloví živočíchov 17
- kačkať*, význam a používanie 318 – 319
- kachle*, genitív mn. č. 278
- kalamár*, význam a používanie 116 – 118
- kalmár*, význam a používanie 116 – 118
- kapitánovať*, tvorenie, význam a používanie 200 – 206
- kapsľa*, genitív mn. č. 278
- knedľa*, genitív mn. č. 278
- korčula*, genitív mn. č. 277
- košeľa*, genitív mn. č. 276
- KOVÁČOVÁ, Zuzana: Význam jazykovej analýzy textu pre formovanie komunikačnej kompetencie, recenzia 312 – 314
- kováľ*, pôvod a význam 32
- kováľov*, pôvod a význam 32
- Kováľov*, pôvod názvu 32
- kováľovec*, pôvod a význam 32
- Koválovec*, pôvod názvu 32
- kovár*, pôvod a význam 32
- Kovarce*, pôvod názvu 33
- kovárec*, pôvod a význam 33
- koza*, pôvod a význam 33
- kozár*, *koziar*, pôvod a význam 33
- Kozárovce*, pôvod názvu 33
- kozol*, *kozol*, pôvod a význam 33
- kozelník*, pôvod a význam 33
- Kozelník*, pôvod názvu 33 – 34
- koža*, pôvod a význam 34
- Kožany*, pôvod názvu 34
- kožuch*, pôvod a význam 34
- kožuchov*, pôvod a význam 34
- Kožuchovce*, pôvod názvu 34 – 35
- kôľ*, pôvod a význam 35
- kôň*, pôvod a význam 35
- krabica*, pôvod, význam a používanie 193 – 199
- krabicový*, pôvod, význam a používanie 193 – 199
- krabička*, význam a používanie 195

- krabičkový*, význam a používanie 195
kračún, pôvod a význam 35
Kračúnovce, pôvod názvu 35
kraj, pôvod a význam 35
Krajná Bystrá, pôvod názvu 36
Krajná Porúbka, pôvod názvu 36
Krajné Čierno, pôvod názvu 36
Krajné, pôvod názvu 35 – 36
krajný, pôvod a význam 35 – 36
krak, pôvod a význam 36
krakov, pôvod a význam 36
Krakov, pôvod názvu 36
Krakovane, pôvod a význam 36 – 37
Krakovany, pôvod názvu 36, 37
Krakovce, pôvod názvu 37
krakovec, pôvod a význam 37
kráľ, pôvod a význam 37
kráľov, pôvod a význam 37 – 38
Kráľova Lehota, pôvod názvu 38
Kráľová nad Váhom, pôvod názvu 37 – 38
Kráľová pri Senci, pôvod názvu 38
Kraľovany, pôvod názvu 38
Kráľovce-Krnišov, pôvod názvu 38
kráľovec, pôvod a význam 38
Kráľovičove Kračany, pôvod názvu 100
krása, pôvod a význam 38
krasen, pôvod a význam 39
Krásna Hôrka, pôvod názvu 99
Krasňany, pôvod názvu 98
Krásno nad Kysucou, pôvod názvu 39
Krásno, pôvod názvu 39
Krásnohorská Dlhá Lúka, pôvod názvu 99
Krásnohorské Podhradie, pôvod názvu 99
Krásnovce, pôvod názvu 99
Krásny Brod, pôvod názvu 98 – 99
krásny, pôvod a význam 98 – 99
krava, pôvod a význam 99
Kravany, pôvod názvu 100
Kravany nad Dunajom, pôvod názvu 99
krč, *krča*, pôvod a význam 100
krčava, pôvod a význam 100 – 101
Krčava, pôvod názvu 101
krek, pôvod a význam 101
krekat', pôvod a význam 101
kremeň, pôvod a význam 101
kremnica, pôvod a význam 101
Kremnica, pôvod názvu 101
kremnička, pôvod a význam 101 – 102
Kremnička, pôvod názvu 101 – 102
krepl'a, pôvod a význam 102
krepy, pôvod a význam 102
Kristán, tvorenie obyvn. mena 60 – 61
Krišľovce, pôvod názvu 104
kriv, *krivý*, pôvod a význam 102
Krivá, pôvod názvu 102
Krivane, pôvod a význam 102
Krivany, pôvod názvu 103
Krivé, pôvod názvu 102
krivoklát, pôvod a význam 103
Krivoklát, pôvod názvu 103
krivosúd, *krivosúdie*, pôvod a význam 103
Krivosúd-Bodovka, pôvod názvu 103
kríž, pôvod a význam 103 – 104
Kríže, pôvod názvu 104
krížľa, pôvod a význam 104
krížovec, pôvod a význam 104
Križovany, pôvod názvu 104 – 105
Križovany nad Dudváhom, pôvod názvu 105
krížsky, pôvod a význam 105
krmeš, pôvod a význam 105
Krná, pôvod názvu 150
krnča, pôvod a význam 149
Krnča, pôvod názvu 149
krnovec, pôvod a význam 149
krný, pôvod a význam 150
krok, pôvod a význam 150
krokava, pôvod a význam 150
Krokava, pôvod názvu 150
krpel', pôvod a význam 151
Krpeľany, pôvod názvu 151
krš, pôvod a význam 151
kršiť, pôvod a význam 152
Krškany, pôvod názvu 151 – 152
krt, pôvod a význam 152
Krtovce, pôvod názvu 152
krtovec, pôvod a význam 152
krupina, pôvod a význam 153

Krupina, pôvod názvu 153
kruš, pôvod a význam 153
krušec, pôvod a význam 153
krušečnica, pôvod a význam 153 – 154
Krušetnica, pôvod názvu 154
krušev, pôvod a význam 154
krušinec, pôvod a význam 154
Krušinec, pôvod názvu 154
Krušovce, pôvod názvu 153
kružliť, *kružľovať*, pôvod a význam 154
kružľov, pôvod a význam 154
Kružľov, pôvod názvu 154 – 155
Kružľová, pôvod názvu 155
kružľový, pôvod a význam 155
kš, *kšš*, *kšo*, pôvod a význam 155
kšina, pôvod a význam 155
Kšinná, pôvod názvu 155 – 156
kšinný, pôvod a význam 155
kubra, *kubor*, pôvod a význam 156
Kubrá, pôvod názvu 156
kuchňa, pôvod a význam 207
Kuchyňa, pôvod názvu 207
kúr, pôvod a význam 207
kural, *kurial*, pôvod a význam 207
Kural'any, pôvod názvu 207
kurim, pôvod a význam 207 – 208
Kurima, pôvod názvu 207 – 208
kurimka, pôvod a význam 208
Kurimka, pôvod názvu 208
kúriť, *kúriť sa*, pôvod a význam 208
kúrov, pôvod a význam 208 – 209
Kurov, pôvod názvu 208
kus, pôvod a význam 209
kusín, pôvod a význam 209
Kusín, pôvod názvu 209
kút, pôvod a význam 209
Kúty, pôvod názvu 209
Kvačany, pôvod názvu 210
kvaka, pôvod a význam 209 – 210
kvákať, význam a používanie 319
Kvakovce, pôvod názvu 210
kvalitár, tvorenie, význam a používanie 317
kvás, *kvaš*, pôvod a význam 211
kvasov, *kvašov*, pôvod a význam 211

Kvašov, pôvod názvu 211
kybernetický: *k. priestor*; *k. zločin*, *k-á bezpečnosť*, *k-á špionáž*, význam a používanie 348 – 352
kyberpriestor, význam a používanie 348 – 352
kyj, pôvod a význam 211
kyjov, pôvod a význam 211
Kyjov, pôvod názvu 211 – 212
kyst', *kyst'a*, pôvod a význam 212
Kysta, pôvod názvu 212
Kyst'an, tvorenie obyv. mena 60 – 61
lačnov, pôvod a význam 212
Lačnov, pôvod názvu 212
lačný, pôvod a význam 212
Lada, pôvod názvu 213
Ladec, pôvod názvu 212
ladec, *ladec*, pôvod a význam 212
ladica, *ladica*, pôvod a význam 213
Ladice, pôvod názvu 213
lado, *lado*, pôvod a význam 213
Ladzany, pôvod názvu 213 – 214
lapáč, pôvod a význam 286
lapať, pôvod a význam 286
Lascov, pôvod názvu 288
láska, pôvod a význam 286
láskar, pôvod a význam 286 – 287
Laskár, pôvod názvu 286
láskavec, pôvod a význam 286 – 287
latka: *vysoká l.*, *l. náročnosti*, význam a používanie 319
látka, pôvod a význam 287
Látkovce, pôvod názvu 287
látkovec, pôvod a význam 287
Látky, pôvod názvu 287
laz, *lazy*, pôvod a význam 287 – 288
Lazany, pôvod názvu 288
lascov, pôvod a význam 288
lazec, pôvod a význam 288
lazišče, *lazište*, pôvod a význam 288 – 289
Lazy pod Makytou, pôvod názvu 288
leď, pôvod a význam 289
lednica, pôvod a význam 289

- Lednica*, pôvod názvu 289
ledný, pôvod a význam 289
lehota, pôvod a význam 289
Lehota, pôvod názvu 289
Lehoľan, tvorenie obyv. mena 60 – 61
lehotka, *Lehôtka*, pôvod a význam 290
lécha, *liecha*, pôvod a význam 290
lechnica, pôvod a význam 290
Lechnica, pôvod názvu 290
lekár, pôvod a význam 290
Lekárovce, pôvod názvu 290
lekovat', pôvod a význam 290
leľ, *leľa*, pôvod a význam 291
Leľa, pôvod názvu 291
Leles, pôvod názvu 291
Lemešany, pôvod názvu 291
lemez, pôvod a význam 291
les, pôvod a význam 292
lesa, pôvod a význam 292
lések, pôvod a význam 292
Lesenice, pôvod názvu 292 – 293
lesina, *lesenica*, pôvod a význam 292
léska, pôvod a význam 355 – 356
léskovec, pôvod a význam 356 – 357
Lesné, pôvod názvu 293
lesnica, pôvod a význam 293
Lesnica, pôvod názvu 293
lesný, pôvod a význam 293
léščen, pôvod a význam 357
lešť, pôvod a význam 353
Lešť, pôvod názvu 353
leština, pôvod a význam 353
Leštiny, pôvod názvu 353
let, pôvod a význam 353
letanie, pôvod a význam 354
Letanovce, pôvod názvu 353 – 354
létava, pôvod a význam 358
leten, pôvod a význam 353
letnica, pôvod a význam 354
Letničie, pôvod názvu 354
letný, pôvod a význam 354
levoč, *levoča*, pôvod a význam 354 – 355
levoča, pôvod názvu 355
 lexikografia: koncepcia Veľkého česko-
 -slovenského slovníka 20 – 31; druhý zv.
- Slovníka súčasného slovenského jazyka
 H – L, recenzia 234 – 241
ležiach, pôvod a význam 355
ležiachov, pôvod a význam 355
ležiak, pôvod a význam 355
Lipovník, pôvod názvu 360
Lipník, pôvod názvu 359
Lipovce, pôvod názvu 359 – 360
liesa, pôvod a význam 292
liesek, pôvod a význam 292
Liesek, pôvod názvu 292
lieska, pôvod a význam 355 – 356
lieskov, pôvod a význam 356
Lieskovany, pôvod názvu 356
lieskovec, pôvod a význam 356 – 357
Lieskovec, pôvod názvu 357
lieskový, pôvod a význam 357
Liešno, pôvod názvu 357
Liešťany, pôvod názvu 358
liešten, pôvod a význam 357
lietava, pôvod a význam 358
Lietava, pôvod názvu 358
lik, pôvod a význam 358
likava, pôvod a význam 358
Likavka, pôvod názvu 358 – 359
lipa, pôvod a význam 359
Lipany, pôvod názvu 359
lipník, pôvod a význam 359
Lipník, pôvod názvu 359
Lipová, pôvod názvu 360
lipovec, pôvod a význam 359
Lipovec, pôvod názvu 360
Lipovník, pôvod názvu 360
lipový, pôvod a význam 360
lopatonos, *l. bleďý*, *l. mexický*, *l. mississippijský*, *l. alabamský*, *l. syrďarský*,
l. malý, *l. veľký*, význam a používanie
 v menosloví živočíchov 90 – 93
loptička, *skáková l.*, význam a používanie
 170 – 172
- malina*, význam a používanie v nárečiach
 226
marhuľa, genitív mn. č. 276; význam a používanie
 v nárečiach 167

- MARIČOVÁ, Anna, medailón pri príležitosti životného jubilea 301 – 302
- Másťan*, tvorenie obyv. mena 60 – 61
- Másťanka*, tvorenie obyv. mena 60 – 61
- medailóny: GLOVNÁ, Juraj 122 – 124; MARIČOVÁ, Anna 301 – 302; MISTRÍK, Jozef 119 – 122; ORAVEC, Ján 173 – 179
- melón*, význam a používanie v nárečiach 228 – 229
- MIKO, František, nekrológ 52 – 59
- mimo*, význam a používanie 256
- Minulosť, prítomnosť a budúcnosť v jazyce a literatúre, medzinárodná konferencia v Ústí nad Labem, správa 305 – 308
- MISTRÍK, Jozef, medailón pri príležitosti nedožitých narodenín 119 – 122
- mišpuľa*, význam a používanie v nárečiach 112 – 115
- mokradný*, tvorenie, význam a používanie 126 – 127
- mokrad'ový*, tvorenie, význam a používanie 126 – 127
- moľa*, genitív mn. č. 279
- Moravské Lieskové*, pôvod názvu 356
- morfológia: tvary inštrumentálu mn. č. neživotných podstatných mien mužského rodu 63; skloňovanie podstatného mena *kalmár* 118; tvar budúceho času slovesa *sústrediť sa* 232 – 233; skloňovanie podstatného mena *deň* 255 – 256; genitív podstatného mena *rehoľa* a podstatných mien zakončených na *-ľa* 276 – 279
- moruša*, význam a používanie v nárečiach 110 – 112
- Mosťan*, tvorenie obyv. mena 60 – 61
- mŕtvy*, *byť m.*, význam a používanie 365 – 366
- mušľa*, genitív mn. č. 278
- návrhár*, význam a používanie 317
- nedeľa*, genitív mn. č. 276
- Noc výskumníkov, správa o piatom ročníku akcie 302 – 305
- Nová Lehota*, pôvod názvu 289
- okrem*, význam a používanie 256
- onomastika: priezviská zložené z viacerých slov 49 – 51
- Opátsky Krmeš*, pôvod názvu 105
- oponovať*, význam a používanie 299 – 300
- ORAVEC, Ján, spomienka pri príležitosti výročia smrti 173 – 179
- orech*, význam a používanie v nárečiach 167 – 168
- ostružina*, význam a používanie v nárečiach 225 – 226
- PACHOMOVA, Svetlana Nikolajevna – DŽOGANIK, Jaroslav: Slovenský jazyk – učebnica pre študentov vysokých škôl, recenzia 368 – 371
- patrónovať*, význam a používanie 203 – 204
- paveslonos*, *p. čínsky*, význam a používanie v menosloví živočíchov 15 – 16
- pištoľa*, genitív mn. č. 279
- plniareň*, význam a používanie 191
- počítačový*: *p. zločin*, *p-á bezpečnosť*, význam a používanie 348 – 352
- pomaranč*, význam a používanie v nárečiach 230
- poručnikovať*, význam a používanie 205
- pravopis: názvu *Traja králi* 62; prídavného mena *blahodarný* 255; podstatného mena *svadba* 315 – 316; názvu *vláda Slovenskej republiky* 337 – 341
- prednostovať*, význam a používanie 204
- prehniť*, význam a používanie 254
- prehrdzavieť*, význam a používanie 253 – 254
- premoknúť*, význam a používanie 254
- primáovať*, význam a používanie 204
- primátorovať*, význam a používanie 204
- pukačka*, tvorenie názvu 171
- račňa*, význam a používanie 372
- reagovať*, pôvod a pravopis slovesa 125
- reakcia*, pôvod a pravopis 125
- reakčný*, pôvod pravopis 125

- rebarbora*, význam a používanie v nárečiach 229 – 230
- recenzie: ČECHOVOVÁ, Marie – KRČMOVÁ, Marie – MINÁŘOVÁ, Eva: Současná stylistika 247 – 252; DOLNÍK, Juraj: Teória spisovného jazyka 242 – 246; KOVÁČOVÁ, Zuzana: Význam jazykovej analýzy textu pre formovanie komunikačnej kompetencie 312 – 314; PACHOMOVA, Svetlana Nikolajevna – DŽOGANIK, Jaroslav: Slovenský jazyk – učebnica pre študentov vysokých škôl 368 – 372; Slovník súčasného slovenského jazyka H – L 234 – 241; ŽAŽA, Stanislav: Latina a řečtina v slovní zásobě, gramatice a terminologii slovanských jazyků 308 – 311
- rehoľa*, genitív množného čísla 276 – 279
- revizorovať*, význam a používanie 204
- ribezľa*, význam a používanie v nárečiach 222 – 223
- ribezľa*, genitív mn. č. 278
- rokľa*, genitív mn. č. 278
- roľa*, genitív mn. č. 279
- rozpočítár*, význam a používanie 317
- rysavý*, *r-á jalovica*, význam a používanie 192
- ryšavý*, význam a používanie 192
- sem*, význam a používanie 320
- skákavka*, význam a používanie 170 – 172
- skákavý*: *s-á loptička*, význam a používanie 170 – 172
- skloňovanie: genitív mn. č. podstatného mena *rehoľa* 276 – 279; slova *deň* 255 – 256
- slivka*, význam a používanie v nárečiach 163 – 165
- Slovník súčasného slovenského jazyka H – L, recenzie 234 – 241; správa z prezentácie 185 – 189
- smrť*, *byť po smrti*, význam a používanie 365 – 366
- správcovať*, význam a používanie 204
- správy: 5. ročník Noci výskumníkov 302 – 305; Minulosť, prítomnosť a budúcnosť v jazyce a literatúre, medzinárodná konferencia v Ústí nad Labem 305 – 308; slovakistika v Novom Sade 367 – 368; Slovník súčasného slovenského jazyka H – L, prezentácia diela 185 – 189; Syntax a morfológia – väzby a súvislosti, vedecký seminár s medzinárodnou účasťou 179 – 185
- stanovisko*, význam a používanie 128
- stanovište*, význam a používanie 128
- Stará Kremnička*, pôvod názvu 102
- Stará Lehota*, pôvod názvu 289
- sudcováť*, význam a používanie 204
- sústrediť sa*, tvorenie budúceho času 232 – 233
- svadba*, pôvod, význam a pravopis 315 – 316
- Svätý Kríž*, pôvod názvu 103
- syntax: neobsadzovanie pozície subjektu vety a desubjektívizácia 129 – 141; slovosled a zvrtné zámeno 142 – 148; stavba textu a slovosled vety 342 – 347
- Syntax a morfológia – väzby a súvislosti, správa z vedeckého seminára s medzinárodnou účasťou 179 – 185
- šípka*, význam a používanie v nárečiach 227
- škatuľa*, pôvod, význam a používanie 193 – 199
- škatuľka*, význam a používanie 195
- škatuľkový*, význam a používanie 195
- škatuľový*, pôvod, význam a používanie 193 – 199
- špachtľa*, genitív mn. č. 278
- špajľa*, genitív mn. č. 278
- štrúďľa*, genitív mn. č. 278
- terminológia: menoslovie rýb radu *Aci-penseriformes* 12 – 19, 79 – 97
- Trakovice*, pôvod názvu 37
- transkribovať*, pôvod a pravopis 125
- transkripcia*, pôvod a pravopis 125
- transkripčný*, pôvod a pravopis 125

trnka, význam a používanie v nárečiach 226 – 227

trojkráľový: *t. večer*; *t-é koledy*; *t-é zvyky*; význam a používanie 63

třípka, význam a používanie v nárečiach 218 – 220

tu, význam a používanie 320

tvorenie slov: obyvateľského mena *Másťan* 60 – 61; pomenovania *dohodár* 316 – 317; derivátov od prevzatých vlastných mien 3 – 11; tvorenie derivátov od osobných mien 65 – 78, obyvateľských mien od cudzích zemepisných názvov 257 – 275; prídavných mien od cudzích zemepisných názvov 321 – 337; prídavných mien *mokradný* a *mokrad'ový* 126 – 127; sloviety typu *kapitánovať* 200 – 206

úkolár; význam a používanie 317

umrieť, význam a používanie 365 – 366

Úst'án, tvorenie obyv. mena 60 – 61

Velký Krmeš, pôvod názvu 105

Velký Lapáš, pôvod názvu 286

veslonos, v. *americký*; význam a používanie v menosloví živočíchov 15 – 17

veslonosovité, význam a používanie v menosloví živočíchov 15

virtuálny: v. *svet*, v-*a realita*, v-*e štúdio*; význam a používanie 348 – 352

višňa, význam a používanie v nárečiach 166

vláda, v. *Slovenskej republiky*; pravopis názvu 337 – 341

vrťuľa, genitív mn. č. 276

vyza, v. *amurská*, v. *veľká*; význam a používanie v menosloví živočíchov 18 – 19

vyzorodé, význam a používanie v menosloví živočíchov 17 – 18

zákonodarný, pravopis 255

zápoľa, genitív mn. č. 279

Zemianske Lieskové, pôvod názvu 357

zhnúť, význam a používanie 254

zhrdzavieť, význam a používanie 253 – 254

zmoknúť, význam a používanie 254

zoponovať, tvorenie, význam a používanie 299 – 300

ŽAŽA, Stanislav: Latina a řečtina v slovní zásobě, gramatice a terminologii slovan-
ských jazyků, recenzia 308 – 311

žemľa, genitív mn. č. 278

Sibyla Mislovičová

ISSN 0023-5202

MIČ 49 300